

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS KATEDRA

Dieninės studijų formos
V kurso Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės
Studijų atšakos studentės
Ignė Gražytė

MAGISTRO DARBAS
VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖ UŽ ASMENŲ VEIKAS

Vadovas: doc. dr. Dainius Žalimas

Recenzentė: dokt. Indrė Isokaitė

Vilnius, 2008

TURINYS

I. ĮVADAS	4
II. VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA	7
III. VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖ UŽ PRIVAČIŲ ASMENŲ VEIKSMUS.....	12
(a) <i>Tiesioginė ir netiesioginė valstybių atsakomybė</i>	<i>15</i>
A. VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖS DOKTRINOS.....	18
(a) <i>Kolektyvinės atsakomybės doktrina.....</i>	<i>18</i>
(b) <i>Valstybės bendrininkavimo teorija.....</i>	<i>18</i>
(c) <i>Atleidimo teorija.....</i>	<i>21</i>
(d) <i>Atskiro delikto teorija.....</i>	<i>21</i>
B. VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖ UŽ PRIVAČIŲ ASMENŲ VEIKAS PAGAL TARPTAUTINĖS TEISĖS KOMISIJOS PARENGTĄ VALSTYBIŲ ATSAKOMYBĖS UŽ TARPTAUTINĖS TEISĖS PAŽEIDIMUS STRAIPSNIŲ PROJEKTĄ	23
1) <i>valstybė yra laikoma atsakinga už asmenų, veikiančių pagal valstybės nurodymus arba jos vadovaujamų ar jos kontroliuojamų, elgesį;.....</i>	<i>23</i>
2) <i>valstybė yra laikoma atsakinga už asmenų elgesį, kurį ji pripažįsta ar priima kaip savo veiką;.....</i>	<i>23</i>
3) <i>valstybė yra laikoma atsakinga už nesugebėjimą veikti due diligence ir imtis visų priemonių, siekiant užkirsti kelią privačių asmenų vykdomiems teisės pažeidimams ar vėliau nubausti asmenis už tokius pažeidimus.</i>	<i>23</i>
1. Valstybės atsakomybė už asmenų veiksmus, atliktus pagal valstybės nurodymus ar kontroliuojamų valstybės	24
(a) <i>Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Nikaragvos byloje ir „efektyvios kontrolės“ testas</i>	<i>26</i>
(b) <i>Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo buvusiai Jugoslavijai sprendimas Tadić byloje ir „bendros kontrolės“ testas.....</i>	<i>28</i>
2. Valstybės atsakomybė dėl nesugebėjimo veikti pagal due diligence reikalavimus arba pripažįstant privačių asmenų elgesį kaip savo pačios veikas ..	34
(a) <i>Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas JAV diplomatinio ir konsulinio personalo Teherane byla.....</i>	<i>37</i>

3.	<i>Valstybės atsakomybė už sukilėlių ar kitokio judėjimo elgesį</i>	41
4.	<i>Valstybės atsakomybė už jos organų ar pareigūnų veiksmus, įvykdytus viršijant jiems valdžios suteiktus įgaliojimus ar pažeidžiant instrukcijas (ultra vires)</i>	44
5.	<i>Valstybės atsakomybė už asmenų veikas, atliktas, situacijose kai valstybinės valdžios institucijų nėra ar jos nefunkcionuoja</i>	48
C.	VALSTYBIŲ ATSAKOMYBĖ UŽ ŽALĄ PADARYTĄ TEISĖTAIS VEIKSMAIS	50
IV.	IŠVADOS	52
V.	SANTRAUKA	55
VI.	SUMMARY	57
VII.	LITERATŪROS SĄRAŠAS	59

I. ĮVADAS

Valstybių atsakomybė tradiciškai yra laikoma viena svarbiausių tarptautinės teisės sričių, o valstybių atsakomybės už privačių asmenų veiksmus problema yra nagrinėjama jau nuo senų laikų. Valstybės dalyvaudamos tarptautiniuose santykiuose gali pažeisti joms kylančius tarptautinius įsipareigojimus, dėl kurių nukenčia kiti tarptautinės teisės subjektai, todėl yra būtina turėti taisykles, kurios nustatytų valstybių atsakomybės pagrindus. Nuo seno yra pripažįstama, kad valstybės veikia per savo organus ir pareigūnus, taip jau automatiškai tų organų veika prilyginant pačios valstybės veikai. Todėl valstybės atsakomybės už jos organų ar pareigūnų veiksmus klausimas nėra labai problematiškas.

Tačiau prasidėjus naujam tūkstantmečiui, ypač su rugsėjo 11-osios įvykiais, į pasaulį atėjo ir daug naujų iššūkių, susijusių su valstybių atsakomybe už asmenų, veikiančių ne kaip valstybės organai ar pareigūnai, bet kaip privatūs subjektai, veikas. Tokių asmenų veiksmai ima kelti vis daugiau pavojaus, ypač kai valstybės valdymo sistemai nepriklausantys, savo privačiais interesais veikiantys privatūs subjektai veikia už pačios valstybės ribų, taip sukeldami žalą visai tarptautinei bendrijai. Šis klausimas tampa ypač aktualiu, kai yra kalbama apie pasaulinį terorizmą. Privatūs asmenys, sudarydami įvairias teroristines organizacijas, pastaruoju metu pasaulyje įgyja vis daugiau įtakos, sugeba surengti vis didesnio masto ir vis daugiau nekaltų žmonių gyvybių nusinešančias atakas, kurios dažniausiai yra nukreipiamos ne specifiskai prieš konkrečią valstybę, jos valdžios institucijas, o prieš paprastus jos piliečius. „Šių dienų teroristai veikia už tarptautinės sistemos, kuriai jie kelia grėsmę, radaro ribų. Jie vykdo valstybinio pobūdžio smurtą neprisiimdami valstybinio pobūdžio atsakomybės naštos.“ Kova prieš tokius išpuolius darosi vis sudėtingesnė, kadangi teroristų išpuoliai labai skiriasi nuo įprastų ginkluotų konfliktų, kur kariaujama laikantis humanitarinės teisės nustatytų taisyklių, kur aiškiai žinomas priešas ir karinių teritorijų ribos. Be to, sparčiai vykstant

globalizacijai, ataka prieš vieną valstybę gali padaryti nuostolių ne tik jai pačiai, bet ir smarkiai paliesti kitas valstybes.¹

Todėl šiame amžiuje klausimas, ar yra įmanomą laikyti valstybę atsakinga už privačių asmenų įvykdytus tarptautinės teisės pažeidimus ir kokiais būdais galima tai padaryti, įgyja vis didesnę reikšmę, priešingai nei anksčiau, kai atsakomybė už privačius asmenis buvo daugiau antraeilis dalykas, kai dauguma tarptautinės teisės pažeidimų buvo vykdoma per valstybės organus ir pareigūnus, t.y. pačios valstybės, kaip tokios.

Valstybė yra aukščiausio lygio tarptautinės teisės subjektas, turintis daugiausiai galių, todėl jos ne tik turi pačios susilaikyti nuo tarptautinės teisės pažeidimų, bet ir taip pat turi prisiimti atsakomybę saugoti tiek savo, tiek užsienio valstybių piliečių, esančių jos jurisdikcijoje, teises ir interesus ir turi pareigą imtis visų įmanomų veiksmų, kad užtikrintų, jog privatūs asmenys nevykdytų teisės pažeidimų. Ji turi visas įmanomas priemones reguliuoti privačių asmenų elgesį, todėl turi sugebėti jį ir kontroliuoti taip, kad jis vyktų nepažeidžiant teisės normų ir principų. Nors šiais laikais teroristinės organizacijos pasiekė tokį lygį, kai gali funkcionuoti ir be valstybės paramos, jų egzistavimas visgi labai priklauso nuo valstybių – ypač nuo jų neveikimo, tolerancijos ar palaikymo. Todėl kartais galima išgirsti nuomonių, kad valstybių nesugebėjimas užkirsti kelią tokių organizacijų kūrimuisi ar gyvavimui, jau kaip toks, sudaro valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą.

Be abejo, privatūs asmenys taip pat išlieka atsakingi už savo veiksmais įvykdytus tarptautinės teisės pažeidimus, tačiau to šiais laikais yra ne gana. Dažnai tokie asmenys yra sunkiai sugaunami, jie randą palaikymą ir prieglobstį užsienio valstybėse, todėl dažnai tampa neįmanoma juos nubausti už jų nusikaltimus, tuo tarpu jų keliamą grėsmę pasauliui išlieka. Nuostata, kad valstybė gali būti laikoma tik už savo pačios, bet ne privačių asmenų veiksmus tiesiogiai riboja valstybės atsakomybę, ir taip leidžia jai jos išvengti. Tokia situacija tarsi sukuria uždara ratą, kad tarptautinės teisės pažeidimai yra be perstojo vykdomi, tačiau niekas nėra nubaudžiamas.

¹ Becker, Tal, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility*. Oxford and Portland Oregon: Hart Publishing, 2006, p. 1 - 3; Duffy, Helen, *The 'War on terror' and the Framework of International Law*, New York: Cambridge University Press, 2005.

Šio magistrinio darbo tikslas yra išnagrinėti valstybių atsakomybės už asmenų veikas klausimą, aptarti, ar valstybės gali būti laikomos atsakingomis už asmenų įvykdytas veikas ir jeigu taip, tai kokiais būdais ir aplinkybėmis tai gali būti padaryta ir kokios gali būti tokios atsakomybės pasekmės.

Šiame magistriniame darbe pirmiausia bus aptariama su valstybės atsakomybe už privačių asmenų veiksmus susiję klausimai: valstybės atsakomybės samprata ir kokiomis aplinkybėmis valstybė gali būti laikoma atsakinga už privačių asmenų ar jų grupių įvykdytas veikas. Daugiausia bus analizuojamos susijusios Tarptautinės Teisės Komisijos Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto nuostatos: valstybių atsakomybė už asmenų veiksmus, atliktus pagal valstybės nurodymus ar kontroliuojamų valstybės, valstybių atsakomybė dėl nesugebėjimo užkirsti kelią pažeidimo įvykdymui ar sulaikyti ir nubausti nusikaltėlių, valstybių atsakomybė, už elgesį, kurį jos pripažįsta savo veika, valstybių atsakomybė už sukilėlių ar kitokio judėjimo elgesį, valstybių atsakomybė už jos organų ar pareigūnų *ultra vires* įvykdytus veiksmus bei valstybių atsakomybė už asmenų veikas, atliktas, situacijose kai valstybinės valdžios institucijų nėra ar jos nefunkcionuoja. Taip pat bus trumpai aptariama ir valstybių atsakomybė už asmenų teisėtais veiksmais padarytą žalą. Kartu bus nagrinėjama ir aktuali tarptautinių teismų praktika.

Rašant šį darbą buvo daugiausia remtasi Tarptautinės Teisės Komisijos rengtu Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektu, jo komentaru, tarptautinių teismų, tribunolų ir arbitražų sprendimais aktualiose bylose, tarptautinės teisės mokslininkų darbais.

Rašant šį darbą buvo remtasi loginiu, lingvistiniu, sisteminiu, lyginamuoju, analizės bei kitais metodais.

II. VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA

Valstybės tarptautinėje teisėje veikia kaip atskiri subjektai – jos turi atskira teisnumą ir veiksnumą, naudojasi specifinėmis teisėmis ir turi vykdyti joms kylančias specifines pareigas. Todėl tarptautinėje sferoje veikianti valstybė turi užtikrinti, kad jos elgesys atitinka jos įsipareigojimus, nustatytus tarptautinės teisės ir yra už tai atsakinga kitoms valstybėms. Be abejo, ne visada valstybės savo įsipareigojimus įvykdo tinkamai, kyla jų pažeidimų, kurių pasėkoje yra padaroma žala tiek tiesiogiai konkrečioms valstybėms, tiek ir kitiems tarptautinės teisės subjektams. Todėl yra ypač reikšminga nustatyti taisykles, kada, kokiomis aplinkybėmis, už kokius pažeidimus valstybės gali būti laikomos atsakingomis už savo tarptautinių įsipareigojimų nevykdymą ir kokiais būdais tai gali būti ištaisyta bei kokius naujus įsipareigojimus tas pažeidimas sukelia valstybėms pažeidėjoms. Todėl valstybės atsakomybė yra laikoma viena svarbiausių tarptautinės teisės sričių.²

Valstybės atsakomybės doktrina pradėjo formuotis kaip priemonė, skirta svetimšalių teisėms apsaugoti ir dažniausiai buvo siejama su valstybės atsakomybe už užsieniečių teisių pažeidimus, tačiau laikui bėgant ji įgijo vis bendresni pobūdį.

Įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas sukelia naujus teisinius santykius tarp valstybių, kurių pasekmė yra valstybei pažeidėjai kylantis naujas įsipareigojimas atlyginti padarytą žalą bei atkurti pažeistas nukentėjusios valstybės teises, o nukentėjusioms valstybėms atsirandanti teisė pritaikyti valstybei pažeidėjai sankciją. Taigi kaip yra pažymėjęs ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas *Chorzovo Gamyklos* (angl. *Chorzow Factory*) (1928) byloje, kad tarptautinės valstybių atsakomybė yra natūralus tarptautinio pažeidimo rezultatas, o valstybės atsakomybės pasekmė yra iš jos kylanti pareiga sumokėti reparaciją.³

„Esminis principas, kuris išplaukia iš pačios neteisėtų veiksmų sąvokos, yra principas, kurį, atrodo, nustatė tarptautinė praktika ir ypač tarptautiniai arbitražai savo

² Lillich, Richard B. *International Law of State Responsibility for Injuries to Aliens*, Charlottesville: University Press of Virginija, 1983 p. 321.

³ Vadapalas, Vilenas, *Tarptautinė Teisė*, Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 387.

sprendimais ir pagal kurį reparacija turi, kiek tai įmanoma, pašalinti visas neteisėtų veiksmų pasekmes ir atkurti situaciją, kuri tikrai būtų egzistavusi, jei šie veiksmai nebūtų buvę įvykdyti.“⁴

Kadangi valstybė tarptautinėje teisėje veikia kaip atskiras subjektas, todėl ir valstybių atsakomybė už tarptautinį teisės pažeidimą kyla tada, kai veiksmai ar neveikimas, kurie sudarė tą pažeidimą, yra priskiriami valstybei.⁵

Nepaisant keleto bandymų kodifikuoti taisykles, reglamentuojančias valstybių atsakomybę, iki šių dienų ją daugiausiai reguliuoja tarptautiniai papročiai. Žymiausias ir svarbiausias valstybės atsakomybę reguliuojančių normų kodifikacijos pavyzdys yra Tarptautinės teisės komisijos sudarytas Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektas (angl. – *Draft Articles on State Responsibility*) (toliau – Projektas). Tarptautinė teisės komisija buvo sudaryta 1948 metais, kad Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos pavedimu, siekiant išpildyti Jungtinių Tautų Chartijos 13 straipsnyje nurodytus tikslus, pradėtų „tyrimus ir teiktų rekomendacijas siekiant ... skatinti tarptautinės teisės plėtrą ir jos kodifikavimą“, o valstybių atsakomybė buvo viena iš keturiolikos komisijai nagrinėti pavestų temų. Nors Komisija kodifikavimo darbus valstybių atsakomybės srityje pradėjo 1956 metais, galutinis Projekto variantas po daugybės debatų buvo priimtas tik 2001 metų rugpjūčio 9 dieną.⁶

Nors Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektas kol kas neturi tarptautinė sutarties statuso ir dėl šios priežasties valstybėms nėra privalomas, tačiau jo reikšmė tarptautinei bendrijai visgi yra didelė - Projektas yra paremtas esama valstybių praktika, tarptautine paprotine teise bei teismų sprendimais valstybių atsakomybės srityje ir atspindi egzistuojančius tarptautinės paprotinės teisės principus. Tai patvirtina ir faktai, kad Projekte įtvirtintomis nuostatomis, kaip pagalbine

⁴ PCIJ Reports, Series A, No. 17, p.46-47.

⁵ Brownlie, Ian, *System of the Law of Nations: State Responsibility, Part I*, Oxford: Clarendon Press, 1983 (reprinted in 2001), p. 36.

⁶ Crawford, James, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 1 – 60; Higgins, Rosalyn, *Problems and Process: International Law and How We Use it*, Oxford: Clarendon Press, 1994, p. 146.

priemone, savo sprendimuose jau rėmėsi ir tarptautinės ginčų sprendimo institucijos, įskaitant ir Tarptautinį Teisingumo Teismą.⁷

Projekto 1 straipsnis atspindi tarptautinės teisės srities specialisto Roberto Ago, vieno daugiausiai nuveikusių valstybių atsakomybės srityje ir labai prisidėjusio prie Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto rengimo, išplėtotą tarptautinės valstybių atsakomybės teoriją (be kaltės ir žalos elementų) ir nustato jog valstybės atsakomybę užtraukia bet koks valstybės įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas. Tai apima tiek paprotinės tarptautinės teisės normos, tiek ir tarptautine sutartimi nustatytos pareigos pažeidimą.⁸

Tuo tarpu Projekto 2 straipsnis nurodo, jog valstybės atsakomybei atsirasti būtinas tarptautinis teisės pažeidimas turi atitikti šias dvi sąlygas:

- 1) subjektyvųjį elementą - valstybės veika, kuri gali pasireikšti tiek veikimu, tiek neveikimu, turi būti priskirtina šiai valstybei pagal tarptautinę teisę; ir
- 2) objektyvųjį elementą - ši valstybės veika turi sudaryti valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą.

Taigi pagal šį valstybės Projekto 1 ir 2 straipsniuose pateiktus apibrėžimus, valstybės atsakomybei atsirasti šių dviejų elementų: tarptautinio valstybės įsipareigojimo pažeidimo ir to pažeidimo priskyrimo valstybei. Nei konkrečios žalos atsiradimas, nei kaltė ar ketinimas įvykdyti pažeidimą, valstybės atsakomybei atsirasti nėra būtini. Tačiau kai kurie autoriai yra linkę išskirti ir daugiau valstybės atsakomybei atsirasti reikalingų elementų. Pavyzdžiui, Antonio Cassese išskiria valstybės atsakomybei būtinus 2 subjektyvius kriterijus: 1) individo veikos, kuria yra pažeidžiamas tarptautinis įsipareigojimas, priskyrimą valstybei; ir 2) tam tikrais atvejais kaltės (*culpa*) valstybės pareigūno, įvykdžiusio teisės pažeidimą, veiksmuose buvimą; bei 3 objektyvius kriterijus:

⁷ Chirwa, Danwood Mzikenge, *The Doctrine of State Responsibility as a Potential Means of Holding Private Actors Accountable for Human Rights*, Melbourne Journal of International Law, vol. 5, p. 5; Vadapalas, Vilenas, above n 3, p. 382 – 383.

⁸ Dixon, Martin and McCorquodale, Robert, *Cases and Materials on International Law*, New York: Oxford University Press, 2003, p. 403.

1) konkretaus elgesio nesuderinamumą su tarptautinių įsipareigojimu; 2) materialinę ar moralinę, kuria patyrė kitas tarptautinis subjektas; ir 3) jokių aplinkybių, šalinančių valstybių atsakomybę, nebuvimą.⁹

Tačiau tokie valstybės atsakomybės apibrėžimai iš tiesų yra tik jau minėtų dviejų Valstybių atsakomybės projekto už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių variacijos. Be to, sprendžiant iš tarptautinės praktikos, tiek žalos, tiek ir kaltės iš buvimo dažnai nėra reikalaujama. Priešingai, galima teigti, kad Be to, tarptautinė teisė iš valstybės labiau reikalauja *due diligence* nei kaltės jos veiksmuose buvimo.¹⁰

Tai patvirtina ir egzistuojanti teismų praktika. Pavyzdžiui žymiojoje *Korfu Sąsiaurio* (angl. *Corfu Channel*) byloje, Tarptautinis Teisingumo Teismas konstatavo, kad Albanija yra laikoma atsakinga už tarptautinės teisės pažeidimą – už minų egzistavimą Korfu sąsiauryje, nors ji pati to sąsiaurio neužminavo. Teismas pažymėjo, jog vien tik tas faktas, kad minos buvo rastos Albanijos teritoriniuose vandenyse dar neįrodo, kad Albanija žinojo apie minų buvimą, tačiau įvertinęs praktines šios bylos aplinkybes Teismas laikė, kad buvo praktiškai neįmanoma, jog minos ten būtų išdėstytos be Albanijos vyriausybės žinios. Būtent Albanijos vyriausybės žinojimas apie minų egzistavimą vandenyse, kurie buvo plačiai naudojami laivyboje, ir nesugebėjimas apie tai įspėti kitų valstybių ir sudarė tarptautinės teisės pažeidimą, už kurį Albanija buvo laikoma atsakinga.¹¹

Teismas nurodė, kad „kiekviena valstybė privalo neleisti, kad jos teritorija būtų naudojama veiksams, apie kuriuos ji žino, tačiau kurie yra priešingi kitų valstybių teisėms.“¹²

Valstybės atsakomybė kyla už įvairaus pobūdžio įsipareigojimų neįvykdymą: tai gali būti ir tarptautinės sutarties nesilaikymas, kitos valstybės suvereniteto ar teritorijos vientisumo pažeidimas, ginkluotos jėgos panaudojimas prieš kitą valstybę, kitos valstybės piliečių ar diplomatinių atstovų teisių pažeidimas. Be to, reikia pažymėti, kad

⁹ Fitzmaurice, Malgosia and Sarooshi, Dan (eds), *Issues of State Responsibility before International Judicial Institutions*, Oxford and Portland Oregon: Hart Publishing, 2004, p. 12; Cassese, Antonio, *International Law*, New York: Oxford University Press, 2005, p. 246.

¹⁰ Higgins, Rosalyn, *Problems and Process: International Law and How We Use it*, above n 6, p. 161.

¹¹ Ibid, p. 160 – 161; Vardoulakis, Vilenas, *Tarptautinė teisė*, above n 3, p. 385.

¹² *Corfu Channel Case*, ICJ, Reports 1949, p. 22.

projektas yra skirtas tik atsakomybės, kylančios iš tarptautinės teisės pažeidimų klausimams spręsti. Tuo tarpu valstybės atsakomybė yra galima ir nesant tarptautinės teisės pažeidimo, t.y. už teisėtomis veikomis padarytą žalą.¹³

¹³ Harris, D.J. *Cases and Materials on International Law*, London: Sweet & Maxwell, 1998, 5th ed, p. 484.

III. VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖ UŽ PRIVAČIŲ ASMENŲ VEIKSMUS

Teisėje nuo seno yra gerai žinomas individualios atsakomybės principas, kuris nustato, jog atsakomybė kyla tik tam asmeniui, kuris yra teisei priešingo elgesio autorius. Ne išimtis ir tarptautinė teisė, kur šis principas taip pat yra plačiai taikomas, nustatant, ar valstybė gali būti laikoma atsakinga. JAV ir Meksikos generalinių ieškinių komisija (angl. *General Claims Commission*) *Diksono automobilių ratų kompanijos* (angl. *Dixon Car Wheel Company*) byloje konstatavo, kad „[p]agal tarptautinę teisę, nebent jei tarptautinės sutartys nustato kitaip, tam, kad valstybei kiltų atsakomybė, yra būtina, kad teisei priešingas veiksmas būtų jai priskirtas, o tai reiškia, kad turi egzistuoti pareigos, kylančios iš tarptautinių teisminių standartų, pažeidimas.“¹⁴

Taigi tarptautinėje teisėje egzistuoja bendra taisyklė, kad valstybė neatsako už privačių asmenų įvykdytas veikas, nesvarbu, ar asmenys veikia pavieniui ar grupėmis, pavyzdžiui, maištininkų, sukilėlių, revoliucionierių. Priešingai, valstybė gali būti laikoma atsakinga tik už savo, kaip valstybės veiksmus. Šis principas visiškai susiformavo dar praėjusio amžiaus pradžioje, kaip arbitražinių sprendimų ir diplomatinės praktikos rezultatas. Jau 1930-ųjų Hagos Kodifikacijos Konferencijoje buvo visuotinai sutarta, kad valstybė gali būti atsakinga už privačių asmenų veiksmus tik išskirtiniais atvejais.¹⁵

Suprantama, kaip Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas pažymėjo *Vokiečių kolonistų Lenkijoje* (angl. - *German Settlers in Poland*) byloje: „Valstybės gali veikti tik per savo agentus ir atstovus“¹⁶, tai reiškia, per privačius asmenis, todėl tiesioginė valstybės atsakomybė už privačių asmenų veiksmus ar neveikimą kyla tik tuomet, kai yra laikoma, jog toks privatus asmuo ar jų grupė veikia valstybės interesais, jos naudai, kaip tos valstybės atstovas. Taigi veikos priskyrimo valstybei klausimas tampa labai svarbus, nes norint nustatyti, ar valstybė gali būti laikoma atsakinga už tam

¹⁴ Cheng, Bin, *General Principles of Law as applied by International Courts and Tribunals*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 208; *Dixon Car Wheel Company Case (United States v. Mexico)*, Cf. General Claims Commission, 1931, Opinions of Commissioners, p. 187.

¹⁵ Brownlie, Ian, *System of the Law of Nations: State Responsibility, Part I*, Oxford: Clarendon Press, 1983, p. 159; Cheng, Bin, *General Principles of Law as applied by International Courts and Tribunals*, above n 14, p. 208 – 209.

¹⁶ (1923) PCIJ Ser. B, no. 6, at p. 22.

tikrus veiksmus, pirmiausia reikia išsiaiškinti, ar privataus asmens ar jų grupės elgesys gali būti priskirtinas valstybei.¹⁷

Be abejo, teoriškai valstybei būtų galima priskirti visų jos su ja įvairiais saitais, kaip kad tautybė, nuolatinė, gyvenamoji vieta susijusių asmenų elgesį. Visgi tarptautinėje teisėje tokio požiūrio nėra laikomasi, o valstybė gali būti laikoma atsakinga ne už kiekvieno privataus asmens, bet tik už jos organų ar pareigūnų, ar kitų asmenų, veikiančių kaip valstybės atstovai ir vykdančių jos nurodymus, veiksmus. Tokia veikos priskyrimo valstybei taisyklė atskiria viešąją ir privačiąją sferas, taip apribodama valstybės atsakomybę tik už tas veikas, kurias valstybė vykdo kaip organizacija, ir pripažindama bendrą principą, jog valstybė nėra laikoma atsakinga už asmenų ar jų grupių, veikiančių privačioje sferoje, t.y. savarankiškai ir nevykdančių jokių valstybės nurodymų, veikas.¹⁸

Taigi, valstybei gali būti priskiriami tik asmenų, veikiančių jos naudai ar pagal jos nurodymus, veiksmai. Valstybė gali būti laikoma atsakinga tiek už savo organų: valstybės valdžios institucijų, teismų, tiek ir už tokių institucijų kaip policija ar kariuomenė pareigūnų, ar netgi kai kuriose valstybėse didžiulę įtaką turinčių religinių institucijų veiksmus. Pats Tarptautinis Teisingumo Teismas savo konsultacinėje išvadoje *dėl Žmogaus Teisių Komisijos Specialiojo Įgaliojimo teismo proceso imuniteto* (angl. *Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights*) yra pažymėjęs, jog „pagal tarptautinėje paprotinėje teisėje seniai nusistovėjusią taisyklę, bet kokio valstybės organo veika turi būti laikoma valstybės veika“¹⁹. Veikos priskyrimo valstybei klausimui spręsti yra skirtas visas antras Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto skyrius.

Tai, kas yra laikoma valstybės organais yra palikta spręsti valstybės vidaus teisei, kadangi yra visuotinai priimta laikyti, kad valstybės vidaus valdymo struktūra ir

¹⁷ Higgins, Rosalyn, *Problems and Process: International Law and How We Use it*, above n 6, p. 148 -150; Cassese, Antonio, *International Law*, above n 9, p. 246; Becker, Tal, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility*, above n 1, p. 12.

¹⁸ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p.91; Lillich, Richard B. (ed), *International Law of State Responsibility for Injuries to Aliens*, Charlottesville: University Press of Virginia, 1983, p. 322.

¹⁹ *Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights (Advisory Opinion)*, ICJ Reports, 1999, 3, para 62. p 154.

jos organų funkcijos yra išimtinai valstybės vidaus reikalas ir tarptautinė teisė čia neturėtų kištis. Tačiau tai, kokie veiksmai yra priskiriami valstybei yra nustatoma remiantis tarptautine teise ir todėl valstybei yra priskiriami visų jos organų ir pareigūnų, esačių valstybės organizacijos dalimi ir veikiančių valstybės kompetencijoje, veiksmai, nežiūrint į tai, ar tie organai turi atskirą teisinį statusą pagal valstybės vidaus teisę.²⁰

Tarptautinės teisės komisijos Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 4 straipsnis nustato pagrindinį veikos priskyrimo valstybei principą, kad valstybė yra laikoma atsakinga tik už jos organų ir veiksmus:

1. „Bet kurio valstybės organo veika pagal tarptautinę teisę laikoma šios valstybės veika nepriklausomai nuo to, ar šis organas vykdo įstatymų leidimo, vykdomąsias, teismines ar kurias nors kitas funkcijas, taip pat nepriklausomai nuo to, kokią padėtį jis užima šios valstybės organizavimo struktūroje, ir ar šis organas yra centrinės vyriausybės ar valstybės teritorinio vieneto organas.“
2. „Organo sąvoka apima bet kurį asmenį ar vienetą, kuris turi organo statusą pagal šios valstybės vidaus teisę.“

Taigi valstybė yra laikoma tiesiogiai atsakinga už bet kokio jos organo ar pareigūno veiksmus, nepriklausomai nuo jo užimamos padėties ir atliekamų funkcijų svarbos valstybės vidaus sistemoje.

Tačiau vien tas faktas, kad veika buvo atlikta valstybės organo ar pareigūno, dar nereiškia, kad tokia veika automatiškai užtraukia valstybės atsakomybę. Kartais kyla aplinkybių, kai net oficialių pareigūnų veiksmai valstybei nėra priskiriami ir todėl jai jokios atsakomybės nesukelia, pavyzdžiui, tam tikrais atvejais, kai pareigūnai veikia *ultra vires* arba pareigūnas veikia ne valstybės, kurią oficialiai atstovauja, bet užsienio valstybės interesais ir pagal jos nurodymus.²¹

²⁰ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, 2002, p. 91 – 93.

²¹ Brownlie, Ian, *System of the Law of Nations: State Responsibility, Part I*, above n 15, 135.

Taigi, kaip jau buvo minėta, privačių asmenų veiksmai nėra priskirtini valstybei, todėl ir valstybė iš principo nėra laikoma atsakinga už tokių asmenų įvykdytus tarptautinės teisės pažeidimus. Visgi, teisėje yra įprasta, kad kiekviena bendra taisyklė turi išimčių. Todėl, nors ir yra laikomasi principo, kad valstybė yra atsakinga tik už savo pačios kaip vieneto veikas, tarptautinėje teisėje yra žinomas ne vienas atvejis, kada net ir privačių asmenų veiksmais ar neveikimu įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas esant tam tikroms aplinkybėms užtraukia valstybės atsakomybę. Visgi, neaišku, ar tokias situacijas būtų galima laikyti bendros taisyklės, nustatančios valstybių atsakomybės už privačių asmenų veikas nebuvimą, išimtimis, kadangi, galima sakyti, kad ir tokiais atvejais atveju valstybė yra laikoma atsakinga ne tiesiogiai už privačių asmenų veiksmus, bet už privačių asmenų elgesyje įžvelgiamus pačios valstybės teisei priešingus veiksmus ar neveikimą.²²

Kaip teigia tarptautinės teisės profesorius Roberto Ago:

„Privačių asmenų, kurie ir lieka privačiais asmenimis, veiksmai ar neveikimas nėra pagal tarptautinę teisę priskiriami valstybei ir netampa „valstybės veika“ kuri, kaip tokia, galėtų užtraukti jos atsakomybę kitoms valstybėms ... Valstybė yra tarptautiniu mastu atsakinga tik už jos organų veiksmus ir, dažniausiai, neveikimą ... ji yra atsakinga ne už tai, kad pažeidė tarptautinį įsipareigojimą, kuriam prieštarauja privataus asmens veiksmai, bet už tai, kad pažeidė, bendrą ar specifinį įsipareigojimą, sukeltą jos organams pareigą suteikti apsaugą.“²³

(a) Tiesioginė ir netiesioginė valstybių atsakomybė

Kai kurie autoriai skiria tiesioginę ir netiesioginę valstybių atsakomybę. Tiesioginė valstybių atsakomybė kyla tuomet, kai valstybė yra laikoma už atsakinga už jos pačios veikas, kurios tiesiogiai sukėlė tarptautinį teisės pažeidimą. Kalbant apie valstybių atsakomybę už privačių asmenų veiksmus, tiesioginė valstybių atsakomybė

²² Cheng, Bin, *General Principles of Law as applied by International Courts and Tribunals*, above n 14, p. 208 – 210.

²³ Ago, R. Fourth Report on State Responsibility“, 1972 2 YB Int L Comm’n 71, UN Doc A/CN.4/246, p. 123.

kyla tada, kai privačių asmenų ar jų grupių veiksmai yra priskiriami valstybei, kai privatūs asmenys veikia kaip valstybės atstovai (angl. *agents*) arba *de facto* atstovai. Tiesioginės atsakomybės situacijas gerai iliustruoja tarptautinėje teisėje ypač reikšmingos Tarptautinio Teisingumo Teismo nagrinėta *Nikaragvos* (angl. *Nicaragua*) bei Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo buvusiai Jugoslavijai spręsta *Tadič* bylos, kurios bus plačiau aptariamos vėliau. Be to, būtent tiesioginę valstybių atsakomybę nustato ir tarptautinės teisės komisijos parengtas Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 2 straipsnis, reikalaujantis, kad tarptautinės teisės pažeidimas būtų tiesiogiai priskirtas tai valstybei.²⁴

Netiesioginė valstybių atsakomybė kyla tada, kai valstybė taisei priešingame akte dalyvauja netiesiogiai. Tai tokios situacijos, kaip kad, pavyzdžiui, nutiko Tarptautinio Teisingumo Teismo nagrinėtoje *Teherano įkaitų* byloje (angl. – *Tehran Hostages Case*), kai tarptautinės teisės pažeidimas būna įvykdytas ne pačios valstybės tiesiogiai, bet privačių asmenų ar jų grupių. Valstybė yra laikoma atsakinga ne tiesiogiai už pačius pažeidimą sukėlusius veiksmus, bet už jos pačios nesugebėjimą imtis visų būtinų priemonių, kad tiems pažeidimams būtų užkirstas kelias, arba kad pažeidimo padarymu kaltas asmuo būtų sulaikytas ir nubaustas. Toks valstybės elgesys dažniausiai pasireiškia ne veikimu, bet valstybės neveikimu.²⁵

Taigi tiesioginės valstybių atsakomybės už privačių asmenų veikas atveju, dėmesys yra sutelkiamas į pati tų privačių asmenų ar jų grupių, o ne į valstybės elgesį, ir valstybė yra laikoma atsakinga už tų privačių asmenų įvykdytus teisės pažeidimus, jeigu jų veiksmai ar neveikimas gali pagal tarptautinę teisę būti tiesiogiai priskirti tai valstybei. Tuo tarpu, kai yra kalbama apie netiesioginę valstybių atsakomybę, dėmesys yra kreipiamas ne į privačių asmenų elgesį, kuriuo ir buvo įvykdytas teisės pažeidimas, bet į su tuo elgesiu susijusias valstybės veikas ir jos nesugebėjimą įvykdyti jai iškeltą tarptautinių įsipareigojimų, kas dažniausiai pasireiškia per tos valstybės neveikimą,

²⁴Proulx, Vincent – Joel, *Babysitting Terrorists: Should States be Strictly liable for Failing to Prevent Transborder Attacks*, 23 Berkeley J. Int'l L. 615, 2005, p. 5 - 6.

²⁵ Ibid p. 5.

nesugebėjimą tam teisei priešingam elgesiui užkirsti kelią, ar vėliau sulaikyti ir nubausti teisės pažeidimu įtariamą asmenį.²⁶

²⁶ Ibid p. 7 - 8.

A. Valstybės atsakomybės doktrinos

Natūralu, kad supratimas apie valstybėms kylančią atsakomybę istoriškai keitėsi. Todėl galima išskirti keletą skirtingų požiūrių į valstybių atsakomybę, kurie skirtingai vertina ir valstybių atsakomybę už privačių asmenų veikas.

(a) Kolektyvinės atsakomybės doktrina

Kolektyvinės atsakomybės doktrinos ištakos glūdi romėnų *jus gentium* teisėje, pagal kurią asmenų grupė buvo automatiškai laikoma atsakinga už jos narių elgesį. Remiantis šia viduramžiais gyvavusia doktrina bet koks užsienio valstybės subjekto elgesys buvo priskirtinas tai užsienio valstybei. Tiesa, valstybė galėjo būti atleista nuo atsakomybės, jeigu ji galėjo suteikti efektyvią gynybos priemonę gintis nuo privataus asmens sukkelto pažeidimo.²⁷

(b) Valstybės bendrininkavimo teorija

Visgi, netrukus kolektyvinės atsakomybės doktrinos vietą ėmė užimti kitos, daug siauriau valstybės atsakomybę už privačių asmenų veiksmus apibrėžiančios doktrinos. Vienas žymiausių mokslininkų tarptautinės teisės srityje Hugo Gracijus (angl. *Hugo Grotius*) buvo vienas pirmųjų, iškėlusiu privačių asmenų veiksmų nepriskyrimo valstybei principą. Jis valstybės atsakomybę siejo su jos pačios kalte, todėl kolektyvas, kaip ir individas, negalėjo būti laikomas atsakingu pirmiausia nenustačius, kad pažeidimas buvo įvykdytas būtent jo paties.²⁸

Bendrininkavimo (angl. *complicity*) teorijos šalininkai teigia, jog nors ir egzistuoja bendra taisyklė, nustatanti jog valstybė paprastai nėra laikoma atsakinga už privačių asmenų veikas, tačiau tokia valstybės atsakomybė už privačių asmenų elgesį

²⁷ Becker, Tal, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility*, above n 1, p. 13 – 14.

²⁸ Ibid p. 14.

visgi gali kiti, jeigu ji prisidėjo prie privataus veiksmo per jos pačios *patientia* – nesugebėjimą imtis atitinkamų priemonių, kad užkirsti kelią tam veiksmui arba *receptus* – apsaugos suteikimą pažeidėjui, atsisakant jį išduoti kitai valstybei arba jį nubausti, taip išreikšdama savo pritarimą teisės pažeidimui ir todėl tapdama tokiu pat to pažeidimo dalyviu, kaip ir privatus asmuo.²⁹

Kitas bendrininkavimo teorijos šalininkas Viljamas Blakstonas (angl. *William Blackstone*) šios doktrinos atsiradimą aiškino būtinybe skatinti valstybę bausti privačius asmenis ir taip užkirsti kelią ginkluotiems konfliktams, kurie tuo metu dažnai kildavo kaip atsakas į privačių asmenų vykdomus teisės pažeidimus ir pabrėžė, jog suverenas, nesugebantis nubausti privačių asmenų už jų pažeidimus pats tampa „to subjekto nusikaltimo bendrininku ar kurstytoju“.³⁰

Ši teorija susilaukė didelio populiarumo ir buvo plačiai taikoma XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje tiek teismų ir arbitražų sprendimuose, tiek ir tarptautinės teisės mokslininkų darbuose. Taigi nors šios teorijos šalininkai teigė, jog valstybė nėra laikoma atsakinga už privačių asmenų veiksmus, jie visgi bandė sieti valstybės atsakomybę už privačių asmenų veikas su jos pačios veiksmuose ar neveikime esančia kalte, o tai reiškia, kad valstybės atsakomybė šiuo atveju kyla ne iš privataus asmens veiksmų, bet iš numanomo valstybės prisidėjimo prie to veiksmo, sukkelto jos pačios nesugebėjimo jam užkirsti kelią ar nubausti kaltus asmenis, pasireiškiančiu, pavyzdžiui, leidimu nusikaltėliams nekliudomai pabėgti, pritaikant amnestiją ar atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės.³¹

Tačiau XX amžiaus pradžioje šios teorijos įtaka pradėjo smukti, kadangi tokia valstybės ir privataus asmens bendrininkavimo teorija tapo teisiškai nesuprantama, nes tuo metu dominavusi tarptautinė teisinė tvarka griežtai atskyrė valstybės ir privačių individų veiksmus ir kaip teigė Tarptautinės teisės komisijos specialusis pranešėjas Roberto Ago „kadangi privatus asmuo negali pažeisti tarptautinio įsipareigojimo,

²⁹ Ibid p. 14 – 15.

³⁰ Ibid p. 14 – 15.

³¹ Ibid p. 15 – 17; Šaltinytė, Loreta, *Ar tarptautinė paprotinė teisė įtvirtina įsipareigojimą erga omnes vykdyti baudžiamąjį persekiojimą dėl sunkių žmogaus teisių pažeidimų?*, 79 *Jurisprudencija* 113, 2006, p. 114 – 115.

bendrininkavimas tarp privataus asmens ir valstybės darant tokį pažeidimą yra neįmanomas“³².

Todėl nenuostabu, kad JAV ir Meksikos generalinių ieškinių komisijos nagrinėta *Janes* byla, kurioje buvo sprendžiamas klausimas, ar Meksika turėtų būti laikoma atsakinga už tai, kad nesiėmė tinkamų priemonių privačiam asmeniui, nužudžiusiam JAV pilietį, sulaikyti ir nubausti atmetė bendrininkavimo teoriją ir jau rėmėsi kitokia privačių asmenų veiksmų priskyrimo valstybei teorija ir taip sumenkino bendrininkavimo teorijos įtaką tolesnei teismų praktikai. Komisija šiuo atveju nusprendė, kad Meksikai yra atsakinga už atskirą pažeidimą – atsisakymą vykdyti teisingumą, o ne už bendrininkavimą privačiame nusikaltime, kas, Komisijos nuomone, yra dvi visiškai skirtingos sąvokos.³³

„Aiškinimas, pagrįstas preziumuojamu bendrininkavimu galėtų būti šiek tiek logiškas ne-prevencijos atvejais, kai vyriausybė žinojo apie rengiama žalą keliantį nusikaltimą ir galėjo jo išvengti, bet dėl tam tikrų priežasčių, kurios užtraukia jos atsakomybę, to nepadarė. Nagrinėjama byla yra kitokia: ši byla yra apie nenumalšinimą (angl. *non-repression*). ... Tarptautinis nusikaltimas šiuo atveju yra specifinio pobūdžio ir skiriasi nuo privataus asmens nusikaltimo. Nusikaltėlis yra atsakingas už Amerikos piliečio nužudymą; vyriausybė yra atsakinga už nesugebėjimą įvykdyti pareigą rūpestingai patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir tinkamai nubausti pažeidėją. ... Netgi jeigu nenubaudimas būtų suprantamas kaip tam tikras pritarimas, kas, komisijos nuomone, yra abejotina, vis tiek pritarimas nusikaltimui niekada nebuvo laikomas identišku buvimui to nusikaltėlio bendrininku.“³⁴

Visgi, nors generalinių ieškinių komisija ir sukritikavo bendrininkavimo teoriją, ji jos visiškai neatmetė. Priešingai, Komisija pripažino, kad šią teoriją galima pagrįstai taikyti valstybės nesugebėjimo užkirsti kelią teisės pažeidimams atvejais, bei taip pat pažymėjo, jog „jeigu nesugebėjimas atlikti baudžiamąjį persekiojimą ir nubausti už

³² Ago, R. Fourth Report on State Responsibility“, 1972 2 YB Int L Comm’n 71, UN Doc A/CN.4/246, p. 96.

³³ Becker, Tal, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility*, above n 1, p.17 – 19; Šaltinytė, Loreta, *Ar tarptautinė paprotinė teisė įtvirtina išipareigojimą erga omnes vykdyti baudžiamąjį persekiojimą dėl sunkių žmogaus teisių pažeidimų?*, above n 31, p 114 -115.

³⁴ *Laura MB Janes (USA) v United Mexican States*, 1925 4 R Intl Arb Awards 82, para 87.

nusikaltimus ... vyksta reguliariai, toks veiksmų nenuslopinimas gali netgi įgyti tokį patį pobūdį ir būti traktuojamas kaip ir valstybės nesugebėjimas užkirsti kelią teisės pažeidimams.³⁵

(c) Atleidimo teorija

Taigi iš *Janes* bylos išsirutuliojo dar viena valstybės atsakomybės teorija – atleidimo teorija, kurios šalininkai teigia, kad valstybė tampa atsakinga už privačių asmenų veiksmus ne per bendrininkavimą kaip tokį, bet dėl to, kad jos nesugebėjimą užkirsti kelią nusikaltimui ar nubausti kaltininką galima prilyginti tokių aktų patvirtinimui arba atleidimui (angl. *condonation*) bei tokių veiksmų prisiėmimui sau. Vadinasi, valstybė nesuimdama atitinkamų veiksmų, „atleidžia“ nusikaltėliui už teisei priešingą elgesį, tačiau netampa paties pažeidimo bendrininke. Taigi remiantis šia doktrina, privatus elgesys yra transformuojamas į valstybės ir taip valstybė, prisiimdama sau privataus individo atliktą pažeidimą tiesiog tą pažeidimą pateisindama, tampa tiesiogiai atsakinga už privačių asmenų veiksmus, o tai prieštarauja viešosios ir privačiosios sferų atskyrimo principui bei bendram privačių veiksmų nepriskyrimo valstybei principui.³⁶

(d) Atskiro delikto teorija

Atskiro delikto teorija paplito XX amžiaus pradžioje ir buvo plačiai taikoma tarptautinių teismų ir arbitražų sprendimuose, valstybių praktikoje, kurie patvirtino, kad valstybės atsakomybė gali kilti tik dėl už jos pačios, bet ne už privačių asmenų veikas. Tarptautinės teisės komisijos Specialiajam Pranešėjui Roberto Ago pasiūlius remtis atskiro delikto teorija rengiant Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektą, atskiro delikto teorija įgijo dar didesnę reikšmę tarptautinėje sferoje. Ši teorija priešingai nei jau minėtos teorijos, atmeta galimybę laikyti valstybę tiek

³⁵ Ibid para 89 – 90.

³⁶ Becker, Tal, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility*, above n 1, p.19 – 20; 24.

tiesiogiai (per kolektyvinę atsakomybę), tiek ir netiesiogiai (per bendrininkavimą ir atleidimą) atsakingą už absoliučiai privatų elgesį. Vietoj to, valstybės atsakomybė yra kildinama tik iš pačios valstybės įvykdyto atskiro teisės pažeidimo, susijusio su privačių asmenų elgesiu. Taip nutinka tais atvejais, kai valstybė neįvykdo savo specifinės pareigos, veikti pagal *due diligence* principą, užkertant kelią privačių asmenų daromiems teisės pažeidimams ir juos nubaudžiant. Tuo tarpu už privačių asmenų veiksmus, tiesiogiai ar netiesiogiai, valstybė niekada negali būti laikoma atsakinga, išskyrus tuos atvejus, kai privačių asmenų įvykdyti veiksmai ar neveikimas yra tai valstybei priskiriami. Todėl ir valstybės atsakomybė kylanti iš jos nesugebėjimo užkirsti kelią teisės pažeidimams ar pažeidėjus nubausti nėra bendros taisyklės, jog valstybė yra atsakinga tik už savo pačios veikas, išimtis, kadangi ir šiuo atveju valstybei atsakomybė kyla už jos pačios veiksmus.³⁷

³⁷ Ibid p. 24 – 26; 38.

B. Valstybės atsakomybė už privačių asmenų veikas pagal Tarptautinės teisės komisijos parengtą Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektą

Turbūt svarbiausias šaltinis analizuojant valstybės atsakomybės už privačių asmenų veikas yra Tarptautinės teisės komisijos parengtas Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektas. Kadangi pagal dominuojančią atskiro delikto teoriją, valstybė gali būti atsakinga tik už tokias privačių asmenų veikas, kurios gali būti jai priskirtos, didžiausias dėmesys ir bus skiriamas šio Projekto nustatytų taisyklių, nustatančių kriterijus, pagal kuriuos valstybei yra priskiriamas konkretus elgesys, analizei.

Valstybės atsakomybės už privačių asmenų veikas klausimai ne vieną kartą buvo patikėti spręsti tarptautiniams teismams ir tribunolams. Žymiausi valstybės atsakomybės, susijusios su privačių asmenų ar jų grupių veiksmus tarptautinėje teisėje atvejai yra, kai:

- 1) valstybė yra laikoma atsakinga už asmenų, veikiančių pagal valstybės nurodymus arba jos vadovaujamų ar jos kontroliuojamų, elgesį;
- 2) valstybė yra laikoma atsakinga už asmenų elgesį, kurį ji pripažįsta ar priima kaip savo veiką;
- 3) valstybė yra laikoma atsakinga už nesugebėjimą veikti *due diligence* ir imtis visų priemonių, siekiant užkirsti kelią privačių asmenų vykdomiems teisės pažeidimams ar vėliau nubausti asmenis už tokius pažeidimus.

Taigi šios situacijos ir bus nagrinėjamos plačiau. Be abejo, valstybė gali būti laikoma atsakinga už privačių asmenų ar jų grupių veiksmus ar neveikimą ir remiantis kitais Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto straipsniais.

1. Valstybės atsakomybė už asmenų veiksmus, atliktus pagal valstybės nurodymus ar kontroliuojamų valstybės

Tarptautinėje teisėje kartais valstybės įgalioja privačius asmenis atlikti tam tikrus veiksmus, valstybės institucijos ir organai dažniausiai sutelkia ar paskatina privačius asmenis ar jų grupes veikti kaip valstybės pagalbininkus, kuriuos galima laikyti *de facto* valstybės atstovais, už oficialių valstybės struktūrų ribų, taip papildant valstybės veiksmus. Tokie pagalbininkai dažnai yra siunčiami atlikti specialias misijas už valstybės sienų ribų. Tačiau tokiais atvejais negalima leisti, kad valstybė atsiribotų nuo tokio, jos kontroliuojamo privačių asmenų elgesio ir taip išvengtų tarptautinės atsakomybės už tų asmenų įvykdytus tarptautinės teisės pažeidimus.³⁸

Todėl pagal Tarptautinės teisės komisijos parengtą Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 8 straipsnį :

„Asmens ar asmenų grupės elgesys yra laikomas valstybės veika pagal tarptautinę teisę su sąlyga, kad šis asmuo ar asmenų ši grupė faktiškai veikia vykdydami valstybės instrukcijas arba jos vadovaujami ar kontroliuojami tokio elgesio metu.“

Šiuo atveju veiksmų ar neveikimo priskyrimą valstybei lemia specifinis ryšys, egzistuojantis tarp asmens ar jų grupės ir valstybės - būtent toks ryšys, kuris atsiranda asmenims, vykdant neteisėtą veiklą ir veikiant pagal valstybės instrukcijas arba jos nurodymus ar jos kontroliuojamiems. Taigi Projekto 8 straipsnis nustato, kokie turi egzistuoti santykiai tarp valstybės ir privačių asmenų, kad valstybė galėtų būti laikoma atsakinga už tų asmenų elgesį, pateikdamas tris alternatyvius valstybės ir privačių asmenų bendradarbiavimo būdus – veiksmai turi būti atlikti arba pagal valstybės instrukcijas, arba pagal valstybės nurodymus, arba asmenys turi veikti kontroliuojami valstybės. Šis straipsnis taip pat nustato, kad valstybės instrukcijos, nurodymai arba kontrolė turi būti susiję su tuo konkrečiu elgesiu, kurio metu ir buvo įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas. Taigi šis ryšys, tarp privačių asmenų ir valstybės yra esminė sąlyga valstybės

³⁸ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 110; Becker, Tal, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility*, above n 1, p. 66.

atsakomybei atsirasti. Nesant šio specifinio ryšio, dėl kurio privatūs asmenys veikia kaip *de facto* valstybės atstovai, valstybei tokių asmenų veiksmai negali būti priskiriami ir taip ji negali būti laikoma už juos atsakinga.³⁹

Taigi tarptautinė teisė bendriausia prasme reikalauja, kad tam, jog privačių asmenų veiksmai būtų priskirti tai valstybei ir ji galėtų būti laikoma už juos atsakinga, valstybė turi vykdyti tam tikrą kontrolę tų asmenų atžvilgiu. Suprantama, kontrolės laipsnis kiekvienu konkrečiu atveju gali skirtis. Todėl vienu atveju gali būti reikalaujama labai aukštų kontrolės standartų, tuo tarpu kitose situacijose jie gali būti žemesni. Be to, reikia pažymėti, kad veiksmai, vykdomi kontroliuojant valstybės arba pagal jos nurodymus, pagal Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 8 straipsnį priskiriami valstybei tik tais atvejais, kai valstybė kontroliuoja specifinę operaciją ir kai teisei priešingas elgesys yra esminė tos operacijos dalis, ir neapima tokių veiksmų, kurie tik atsitiktinai įtakojo tą operaciją ir nepateko į valstybės nurodymų apimtį.⁴⁰

Taip pat, valstybė už asmenų veiksmus gali būti laikoma atsakinga netgi tuo atveju, kai privatūs asmenys ar jų grupės, veikiantys pagal valstybės nurodymus, jos vadovaujami ar kontroliuojami, viršija šiuos valstybės suteiktus įgaliojimus, jeigu yra galima nustatyti, kad tie asmenys veikė efektyviai kontroliuojami valstybės. Pavyzdžiui, taip gali nutikti, kai asmuo, vykdydamas teisėtas valstybės instrukcijas ar nurodymus, savo elgesiu jas pažeidžia ir jau savo neteisėtu elgesiu įvykdo tarptautinės teisės pažeidimus, kurių daryti valstybė jam nebuvo davusi jokių nurodymų. Tai patvirtina ir egzistuojanti teismų praktika kur, pavyzdžiui, Tarptautinis Baudžiamasis Tribunolas buvusiai Jugoslavijai (ICTY) *Tadić* byloje pritaria idėjai, kad tokiu atveju yra protinga naudoti analogiją ir taikyti taisykles, reguliuojančias valstybių atsakomybę, už jos pareigūnų *ultra vires* atliktus veiksmus.⁴¹

³⁹ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 110; 113; Becker, Tal, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility*, above n 1, p. 68.

⁴⁰ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 110.

⁴¹ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p.113; Case No IT – 94 – 1 – 4 *Prosecutor v Tadić* („*Tadić Case*“) (1999) 38 ILM 1518, para 119.

Iš tiesų, valstybės atsakomybė už privačių asmenų, kuriems valstybė vadovauja ar kuriuos kontroliuoja valstybė, veiksmus, yra plačiai aptariama tarptautinės teisės srityje. Prieš tarptautinius teismus buvo nagrinėtas ne vienas ginčas, kuriame buvo sprendžiamas tokiomis aplinkybėmis kylančios atsakomybės klausimas. Vienos žymiausių šios kategorijos bylų yra Tarptautinio Teisingumo Teismo nagrinėta *Nikaragvos* (1986) byla, bet Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo buvusiai Jugoslavijai spręsta *Tadić* (1999) byla. Abejose bylose teismai nagrinėjo, koks turi būti valstybės privačių asmenų ar jų grupių atžvilgiu vykdomos kontrolės laipsnis tam, kad valstybė galėtų būti laikoma atsakinga, už tų privačių asmenų veiksmais įvykdytus tarptautinės teisės pažeidimus.

(a) Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Nikaragvos byloje ir „efektyvios kontrolės“ testas

Tarptautinio Teisingumo Teismo nagrinėtoje *Nikaragvos* byloje buvo sprendžiamas klausimas, ar prieš-revoliucinių jėgų *contras* veiksmai Nikaragvoje vykusio civilinio karo metu gali būti priskirti Jungtinėms Amerikos Valstijoms ir ar Jungtinės Valstijos gali būti laikomos atsakingomis už *contras* narių įvykdytus tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus.

Nagrinėdamas šį klausimą teismas nusprendė taikyti vėliau tarptautinėje sferoje plačiai pripažintą ir paplitusį „efektyvios kontrolės“ testą, pagal kurį, tam, kad valstybė būtų laikoma atsakinga už privačių asmenų ar jų grupių teisei priešingas veikas, turi būti nustatyta, kad ta valstybė:

- 1) vykdė efektyvią kontrolę tų asmenų ar grupių atžvilgiu; ir
- 2) ta valstybės kontrolė buvo vykdoma specifinės operacijos, kurios metu ir buvo įvykdyti veiksmai, sukėlę tarptautinį teisės pažeidimą, atžvilgiu.⁴²

⁴² *Military and Paramilitary Activities Nicaragua in and against Nicaragua (Nicaragua v. USA)* (Merits), („*Nicaragua Case*“) ICJ Reports, 1986, 14, para 115.

Kitaip sakant, ar „santykiai tarp *contras* ir Jungtinių Valstijų vyriausybės buvo tokios priklausomybės iš vienos pusės ir kontrolės iš kitos pusės, kad būtų teisinga *contras* prilyginti, dėl teisinių priešasčių, Jungtinių Valstijų vyriausybės organui arba laikyti veikiančiomis tos vyriausybės naudai“.⁴³

Nagrinėdamas, kokią kontrolę *contras* grupuotėms turėjo Jungtinės Amerikos Valstijos Tarptautinis Teisingumo Teismas nustatė, jog JAV prisidėjo prie *contras* veiklos, joms teikdama finansinę, organizacinę pagalbą, jas apmokydama ir apginkluodama bei padėdama organizuoti jų operacijas bei pasirinkti karinius taikinius. Tačiau šiuo atveju Teismas visgi vien tik šių faktų nelaikė esant pakankamais įrodymais, leidžiančiais nustatyti, jog *contras* veikė Jungtinių Valstijų vadovaujamos ir kontroliuojamos visais atvejais ir laikyti Jungtines Valstijas atsakingas už *contras* Nikaragvoje įvykdytus tarptautinės teisės pažeidimus.

„Vis dėlto, nepaisant didelių dotacijų ir kitokios pagalbos joms [*contras*] suteiktos Jungtinių Valstijų, nėra aiškių įrodymų, kad Jungtinės Valstijos iš tikrųjų visose srityse įgyvendino tokį kontrolės laipsnį, kad būtų galima patvirtinti, jog *contras* veikė Jungtinių valstijų naudai. ... Apibendrinus, teismo turimi įrodymai rodo, kad įvairios pagalbos formos, kurias Jungtinės Valstijos teikė *contras*, turėjo esminę reikšmę siekiant įgyvendinti jų veiksmus, tačiau to nepakanka parodyti, jog *contras* buvo visiškai priklausomos nuo Jungtinių Valstijų pagalbos.“⁴⁴

Taigi Tarptautinis Teisingumo Teismas nustatė, jog tam, kad Jungtinės Valstijos galėtų būti laikomos atsakingomis už *contras* narių įvykdytus žmogaus teisių ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, turi būti įrodyta, kad Jungtinės Valstijos tiksliai vadovavo būtent tiems veiksams.

„Visos anksčiau minėtos Jungtinių Valstijų bendrininkavimo formos, ir netgi atsakingos šalies bendra kontrolė jėgų, esančių stipriai nuo jos priklausomų, pačios, kaip tokios, be tolesnių įrodymų, nereiškia, kad Jungtinės Valstijos vadovavo ar privertė vykdyti veiksmus, prieštaraujančius žmogaus teisėms ir humanitarinei teisei, kuriais kaltina valstybę pareiškėja. Tokie veiksmai galėjo taip pat būti įvykdyti *contras* narių ir nesant Jungtinių Valstijų kontrolės. Tam, kad toks elgesys užtrauktų teisinei Jungtinių

⁴³ *Nicaragua Case*, above n 42, para 109.

⁴⁴ *Nicaragua Case*, above n 42, para 109 - 110.

Valstijų atsakomybei, reikia, kad iš principo būtų įrodyta, kad valstybė vykdė efektyvią kontrolę, karinių ir pusiau karinių operacijų, kurių metu buvo įvykdyti įtariamai pažeidimai, atžvilgiu.⁴⁵

„Efektyvios kontrolės“ testas – palyginus griežtas testas, iš valstybės reikalaujantis ganėtinai aukšto kontrolės laipsnio ir nustatantis, jog tam, kad valstybei galėtų būti priskirti privačių asmenų veiksmai, vien tik paramos bei bendro pobūdžio priklausomybės nuo tos valstybės nepakanka ir yra būtina nustatyti, jog valstybė davė specifines instrukcijas konkrečiai tų veiksmų, kuriais ir buvo įvykdyti tarptautinės teisės pažeidimai, atžvilgiu.⁴⁶

Beje, *Nikaragvos* byloje Tarptautinis Teisingumo Teismas taip pat nagrinėjo ir Jungtinių Amerikos Valstijų atsakomybės už kitų asmenų veikas, tarp jų ir JAV Centrinės Žvalgybos Valdybos (CŽV) samdytų samdinių veikas. Nors samdiniai ir neturėjo oficialaus JAV pareigūnų statuso, tačiau jie veikė pagal JAV organų jiems duotas instrukcijas bei gavo iš JAV užmokestį už atliktą darbą. Todėl teismas laikė, kad šiuo atveju buvo išpildyti „efektyvios kontrolės“ testo reikalavimai ir kad tokių asmenų veiksmai yra priskiriami Jungtinėms Valstijoms ir jos gali būti laikomos už juos atsakingomis.⁴⁷

(b) Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo buvusiai Jugoslavijai sprendimas Tadič byloje ir „bendros kontrolės“ testas

Tuo tarpu, kitoje ne mažiau žinomoje *Tadič* byloje, Tarptautinis Baudžiamasis Tribunalas buvusiai Jugoslavijai nepalaikė Tarptautinio Teisingumo Teismo nuomonės ir rėmėsi ne „efektyvios kontrolės“, bet kitu, ne tokiu griežtu „bendros kontrolės“ (angl. *overall control*) testu.

Tadič byloje Tribunalas sprendė, ar Bosnijos Serbai, veikdami kaip privatūs asmenys, ginkluotame konflikte, kuris *prima facie* atrodė kaip civilinis karas tarp

⁴⁵ *Nicaragua Case*, above n 42, para 115.

⁴⁶ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 111.

⁴⁷ Van Den hole, Leo, *Towards a test of the International Character of an Armed Conflict: Nicaragua and Tadic*, 32 *Syracuse J. Int'l L & com.* 269, 2005, p.2 – 4.

Bosnijos Serbų ir centrinių Bosnijos ir Hercegovinos valdžios institucijų, iš tiesų veikė užsienio valstybės – Jugoslavijos Federacinės Respublikos naudai ir jos vardu, tokiu būdu leidžiant vidinį konfliktą kvalifikuoti kaip tarptautinį ginkluotą konfliktą. Nors šiuo atveju faktinė bylos situacija skyrėsi nuo tos, kurią nagrinėjo Tarptautinis Teisingumo Teismas Nikaragvos bylos atveju (ICTY įgaliojimai, skirtingai nuo Tarptautinio Teisingumo Teismo kompetencijos, apėmė ne valstybės atsakomybės, o individualios baudžiamosios atsakomybės, kylančios iš tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų, klausimą. Faktą, kad ICTY nagrinėjo klausimą, kuris nebuvo būtinas, sprendžiant jo jurisdikcijai priskirtus klausimus, smarkiai sukritikavo ir Tarptautinis Teisingumo Teismas *Bosnijos Genocido Byloje*), ši byla yra labai svarbi privačių asmenų ar jų grupių veiksmų priskyrimo valstybei klausimu.⁴⁸

Apeliacinis kabinetas, panaikindamas pirmosios instancijos kabineto sprendimą taikyti „efektyvios kontrolės“ testą, laikė, jog yra pakankama iš Jugoslavijos valdžios institucijų Bosnijos Serbų ginkluotųjų pajėgų atžvilgiu reikalauti „bendros kontrolės“, „kuri apima daugiau nei tik tokių jėgų finansavimą ir apginklavimą ir taip pat apima dalyvavimą planuojant ir vadovaujant karinėms operacijoms“ bet nereikalauja, kad valstybė duotų instrukcijas kiekvienu konkrečiu atveju.⁴⁹

Tribunolo apeliacinis kabinetas skyrė dvi situacijas, kai veiksmai yra atliekami individų ar neorganizuotų jų grupių ir kai veiksmai yra atliekami individų grupių, turinčių organizacinę ir hierarchinę struktūrą, kaip kad, pavyzdžiui, kariniai vienetai ar karinės grupuotės, nereguliarios kariuomenės (angl. *militias*), pusiau kariniai vienetai. Priklausomai nuo situacijos, buvo taikomi ir skirtingi kontrolės standartai. Apeliacinis kabinetas taikė aukštesnius kontrolės standartus, kai individai veikė pavieniui ir neorganizuotai ir laikė, kad tuo atveju, kai valstybę yra norima laikyti atsakingą už privataus individo įvykdytus teisės pažeidimus, yra „reikalinga parodyti, kad ta valstybė davė specifines instrukcijas dėl to pažeidimo įvykdymo, tam kad įrodyti, ... jog individas

⁴⁸ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 112. *Case Concerning the Application of Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* ('*Bosnian Genocide Case*'), ICJ Reports, 2007, para 403.

⁴⁹ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 112.

veikė kaip *de facto* valstybės agentas. Antraip būtų būtina parodyti, kad valstybė viešai davė retrospektyvų patvirtinimą to individo veiksams. Bendri įgaliojimai tam individui nebūtų laikomi pakankamais tam, kad užtraukti tarptautinę valstybės atsakomybę. Panaši situacija būtų ir, kai neorganizuota individų grupė įvykdo tarptautinei teisei priešingus veiksmus. Tam kad šie veiksmai būtų priskirti valstybei, atrodytų būtina įrodyti ne tik tai, kad valstybė vykdė tam tikrą valdžios laipsnį tų individų atžvilgiu, bet ir kad ji jiems išdavė specifines instrukcijas, dėl ginčijamų veiksmų atlikimo, arba kad ji *ex post facto* viešai patvirtino tuos veiksmus.⁵⁰

Tuo tarpu, kai veiksmai buvo atliekami hierarchine struktūra organizuotų grupių, apeliacinis kabinetas laikė, jog yra pakankama įrodyti, kad tos grupės veikė esant bendrai valstybės kontrolei, o tai reiškia, kad valstybė gali būti laikoma atsakinga už tokių grupių veiksmus net ir tais atvejais, kai kiekvienas toks veiksmas nebuvo „konkrečiai paskirtas, pageidautas ar vadovaujamas valstybės“. Todėl valstybė gali būti laikoma turinti bendrą kontrolę tokios grupės atžvilgiu, kai ji „dalyvauja organizuojant, koordinuojant ar planuojant karinius karinės grupės veiksmus, taip pat ir finansuoja, apmoko ir apginkluoja ar suteikia operatyvinę pagalbą tai grupei“. Be to, valstybė gali būti laikoma atsakinga net už tokių grupių *ultra vires* atliktus veiksmus, t.y. atliktus nesant konkrečių valstybės instrukcijų ar prieštaraujančių tokioms instrukcijoms.⁵¹

Toks žemesnis reikalaujamos kontrolės standartas buvo grindžiamas esminiais skirtumais, egzistuojančiais tarp paprastų individų ir organizuotų grupių, kurių svarbiausi yra vidinė jos narių priklausomybė ir pavaldumas viršesniems:

„Neabejotinai organizuota grupė skiriasi nuo individo tuo, kad ji paprastai turi struktūrą, vadovavimo grandinę ir taisyklių rinkinį, taip pat ir matomus valdžios simbolius. Paprastai grupės narys neveikia savarankiškai, bet paklūsta grupėje įsigalėjusiems standartams ir yra priklausomas nuo grupės vado įgaliojimų.“⁵²

Tribunolas, sprendamas, koks kontrolės standartas yra pakankamas laikyti valstybę atsakingą už privačių asmenų veiksmus, taip pat, kaip ir Tarptautinis Teisingumo Teismas *Nikaragvos* byloje pabrėžė, kad remiantis tarptautiniais teismų

⁵⁰ *Tadić Case*, above n 41, para 118.

⁵¹ *Tadić Case*, above n 41, para 121 - 122. Van Den hole, Leo, *Towards a test of the International Character of an Armed Conflict: Nicaragua and Tadic*, above n 47, p.5.

⁵² *Tadić Case*, above n 41, para 120.

sprendimais ir valstybių praktika, nėra pakankama vien tik nustatyti, kad tam tikra grupė gauna finansinę ar netgi karinę valstybės pagalbą, kad ta valstybę būtų galima laikyti atsakinga už tos grupės įvykdytas veikas. Priešingai, apeliacinis kabinetas laikė, kad „tam, kad priskirti karinių ar pusiau karinių grupių veiksmus valstybei, privalo būti įrodyta, jog valstybė turi bendrą tos grupės kontrolę, ne tik apginkluodama ir finansuodama tą grupę, bet taip pat ir koordinuodama ar padėdama bendrai planuojant jos karinę veiklą“. Tačiau specialių instrukcijų dėl konkrečių veiksmų davimas nebuvo laikomas esminiu reikalavimu, sprendžiant ar valstybė gali būti laikoma atsakinga už tų gupių įvykdytus tarptautinės teisės pažeidimus.⁵³

Be to, Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo buvusiai Jugoslavijai nuomone tarptautinė teisė suteikia galimybę pasirinkit vieną iš trijų galimų alternatyvių privačių asmenų veiksmų priskyrimo valstybei testų: galima taikyti arba jau minėtus „efektyvios kontrolės“ arba „bendros kontrolės“ testus, arba testą, pagal kurį privatūs asmenys yra prilyginami valstybės organams sprendžiant pagal jų faktinį elgesį valstybės struktūroje, nereikalaujant jokių valstybės instrukcijų buvimo.⁵⁴

Taigi reikia pripažinti, kad situacijose, kai kyla klausimas, ar valstybė gali būti laikoma atsakinga už asmenų ar jų grupių, veikiančių pagal valstybės instrukcijas arba jos vadovaujamų ar kontroliuojamų nėra vieningos nuomonės, kokius kriterijus, siekiant nustatyti valstybės atsakomybei kilti reikalingą kontrolės laipsnį, reikia taikyti. Praktikoje Tarptautinio Teisingumo Teismo priimtas ir vėliau Tarptautinės teisės komisijos pripažintas privačių asmenų, nesančių valstybės pareigūnais, veiksmų priskyrimo valstybei testas, reikalaujantis, kad valstybė vykdytų efektyvią kontrolę, yra labai sunkiai įgyvendinamas, kadangi jis reikalauja įrodyti, kad kiekvienas tarptautinei teisei priešingas veiksmas buvo vykdomas pagal valstybės nurodymus. Tuo tarpu, Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo buvusiai Jugoslavijai taikytas „bendros kontrolės“ testas žymiai išplečia valstybės atsakomybės ribas ir leidžia privataus asmens ar jų grupių veiksmus laikyti valstybės veika, tiesiog vien dėl to, kad tas asmuo yra ginkluotųjų pajėgų vieneto ar kariškai organizuotos grupės, kurios atžvilgiu valstybė turi bendrą kontrolę, narys, jau

⁵³ *Tadić Case*, above n 41, para 131.

⁵⁴ *Tadić Case*, above n 41, para 141.

vien šį faktą laikant pakankamu įrodymu, kad valstybė to asmens atžvilgių įgyvendino bendrą kontrolę. Taip pat tarp abiejų pusių dažnai kyla nesutarimų, kuris gi testas atspindi vyraujančią valstybių praktiką, mat abiejų testų šalininkai, laiko, jog būtent jų požiūris yra tarptautinės paprotinės teisės dalis.⁵⁵

Tarptautinis Teisingumo Teismas savo naujausiame sprendime šia tema, *Bosnijos Genocido byloje* (angl. *Bosnian Genocide Case*) visgi palaikė Nikaragvos byloje taikytą „efektyvios kontrolės“ testą, atmesdamas ICTY suformuluotą „bendros kontrolės“ testą, kaip nepagrįstą ir per daug išplečiantį valstybių atsakomybę „toli už fundamentalaus principo, reguliuojančio tarptautinę atsakomybę, ribų: valstybė yra atsakinga tik už savo pačios veikas, tai reiškia, už veikas asmenų, veikiančių, bet kokiu pagrindu, valstybės naudai.“⁵⁶

Teismas taip pat pabrėžė, kad „taisyklės, priskiriančios tarptautinius teisės pažeidimus valstybei nėra skirtingos, priklausomai nuo kvestionuojamo pažeidimo pobūdžio, jei nėra aiškiai išreikštos *lex specialis*“.⁵⁷

Be to, Teismas taip pat laikė, kad nebūtina takyti to paties kontrolės testo, tam kad išsiaiškinti, ar vienu atveju, valstybės dalyvavimas konflikte, vykstančiame kitos valstybės teritorijoje, prilygsta tarptautiniam ginkluotam konfliktui ir kitu atveju, ar valstybei kyla atsakomybė, už specifinius teisės pažeidimus.⁵⁸

Kai kurie autoriai mano, kad tiek „efektyvios kontrolės“, tiek „bendros kontrolės“ testai tėra tik dar vieno bendresnio pobūdžio testo – „vadovavimo ir kontrolės“ (angl. *direction and control*) testo variantai. Kartais yra teigiama, kad būtent šis „vadovavimo ir kontrolės“, o ne, kaip yra įprasta manyti, Tarptautinio Teisingumo Teismo „efektyvios kontrolės“ testas yra įtvirtintas Tarptautinės teisės komisijos parengto Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 8 straipsnyje. Tačiau „vadovavimo ir kontrolės“ testo išskyrimas nėra paplitęs ir dažnai taikomas

⁵⁵ Cassese, Antonio, *International Law*, above n 9, p. 250. *Bosnian Genocide Case*, above n 48, para 401; Cassese, Antonio, *The Nicaragua and Tadic Tests Revisited in Light of the ICJ Judgement on Genocide in Bosnia*, 18 *The European Journal of International Law* 4, 2007, p. 657 – 658.

⁵⁶ *Bosnian Genocide Case*, above n 48, para 406.

⁵⁷ *Bosnian Genocide Case*, above n 48, para 401.

⁵⁸ *Bosnian Genocide Case*, above n 48, para 405.

tarptautinės teisės srityje, todėl „efektyvios kontrolės“ testas ir toliau išlaiko savo reikšmę.⁵⁹

Panaši situacija yra reguliuojama ir Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus projekto 5 straipsnio, nustatančio, kad

„Elgesys asmens at vienetu, kuris nėra valstybės organas pagal 4 straipsnį, tačiau kuris pagal šios valstybės teisę yra įgaliotas vykdyti tam tikrus valstybinės valdžios elementus, laikomas valstybės veika su sąlyga, kad šis asmuo ar vienetas veikia turėdamas tokį statusą konkrečioje situacijoje“.

Taigi remiantis šia nuostata, valstybė gali būti laikoma atsakinga už asmenų veikas tose situacijose, kai tie asmenys yra valstybės įgalioti atlikti tam tikras valstybinės valdžios funkcijas. Tokie asmenys dažniausiai būna viešieji juridiniai asmenys, pusiau viešos organizacijos ar netgi privačios kompanijos, kaip kad, pavyzdžiui, privačios apsaugos įmonės pagal sutartį dirbančios įkalinimo įstaigų pasaugos srityje arba privačios oro linijų bendrovės, atliekančios tam tikras funkcijas imigracijos kontrolės srityje. Tačiau 5 Projekto straipsnyje įtvirtinti reikalavimai skiriasi nuo 8 straipsnio, kadangi jis nereikalauja iš valstybės duoti asmenims nurodymus ir instrukcijas kiekvienos konkrečios situacijos atžvilgiu. Pagrindinė elgesio priskyrimo valstybei pagal 5 straipsnį sąlyga yra, kad asmenys, vykdantys valstybės valdžios elementus, būtų valstybės įgalioti tai daryti.⁶⁰

⁵⁹ Van Den hole, Leo, *Towards a test of the International Character of an Armed Conflict: Nicaragua and Tadic*, above n 47, p. 6.

⁶⁰ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 100 – 102; Chirwa, Danwood Mzikenge, *The Doctrine of State Responsibility as a Potential Means of Holding Private Actors Accountable for Human Rights*, above n 7, vol. 5, p. 6.

2. Valstybės atsakomybė dėl nesugebėjimo veikti pagal *due diligence* reikalavimus arba pripažįstant privačių asmenų elgesį kaip savo pačios veikas

Tai turbūt vienas plačiausiai paplitusių principų, pagal kurį valstybė gali būti laikoma atsakinga už asmenų įvykdytus teisės pažeidimus. Jo reikšmė tarptautinėje teisėje yra itin didelė, nes daugeliu atveju valstybė už privačių asmenų elgesį atsako būtent pagal šį principą.

Nors privačių asmenų įvykdyti veiksmai ar neveikimas ir nėra priskirtini valstybei, ji visgi turi bendrą pareigą stengtis apsaugoti užsieniečių teises, užkirsti kelią bet kokiems išpuoliams prieš juos, jų turtą ar gerovę ir užtikrinti viešąją tvarką visuomenėje. Turbūt bet koks asmens įvykdytas privatus veiksmas gali sukelti žalą, kuriai atsirasti valstybė turėjo pareigą užkirsti kelią. Tačiau valstybės atsakomybė, kylanti tokiomis aplinkybėmis, dar nereiškia, kad valstybė gali būti laikoma atsakinga, pavyzdžiui, už bet kokį įvykdytą išpuolį prieš užsienio valstybės pilietį, net jei tas išpuolis buvo įvykdytas rasizmo ar ksenofobijos motyvais. Priešingai, valstybės atsakomybė tokiais atvejais kyla tik iš jos pareigos veikti rūpestingai, atitinkant *due diligence* standartus, siekiant apsaugoti kitų interesus, bei imtis visų reikiamų priemonių, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir sulaikyti bei nubausti nusikaltėlių.⁶¹

Taigi valstybė turi pareigą elgtis *due diligence* tiek siekiant užkisti kelią teisės pažeidimo įvykdymui, tiek ir siekiant sulaikyti ir nubausti nusikaltėlių, t.y. imtis visų priemonių, kad būtų įvykdytas bendras valstybės įsipareigojimas „sulaikyti privačius asmenis nuo įsivėlimo į elgesį, kuriuo valstybei yra draudžiama užsiimti“. Užkirsti nusikaltimui kelią ir sulaikyti ir nubausti nusikaltėlių yra dvi atskiros valstybės pareigos. Tačiau jos visgi yra labai susijusios – vienas efektyviausių nusikaltimų prevencijos būdų – efektyvus kaltų asmenų nubaudimas.⁶²

⁶¹ Higgins, Rosalyn, *Problems and Process: International Law and How We Use it*, above n 6, p. 153; Lillich, Richard B. (ed), *International Law of State Responsibility for Injuries to Aliens*, above n 2, p. 335.

⁶² Higgins, Rosalyn, *Problems and Process: International Law and How We Use it*, above n 6, 158; Proulx, Vincent – Joel, *Babysitting Terrorists: Should States be Strictly liable for Failing to Prevent Transborder Attacks*, above n 24, p. 7. *Bosnian Genocide Case*, above n 48, para 425 – 426.

Žinoma, iš valstybės nėra reikalaujama garantuoti, kad kiekvienu konkrečiu atveju nusikalstamas elgesys nebus atliktas ar nusikaltėlis bus sulaikytas ir nubaustas. *Due diligence* principas yra orientuotas į elgesį, o ne į rezultatą ir šio principo įgyvendinimui svarbiausia, kad valstybė imtųsi visų būtinų priemonių, kad teisei priešingam elgesiui įvykti būtų užkirstas kelias, o nusikalstamų veikų nebaudžiamumas netaptų reguliariai vykdoma valstybės praktika. Taip pat, vertinant, ar valstybė elgėsi *due diligence*, reikia įvertinti ir valstybės turimas priemones, kurios gali būti panaudotos siekiant užkirsti kelią nusikaltimui ar sulaikyti ir nubausti kaltą asmenį. Todėl kyla klausimas, ar neturtingoms valstybėms ir ekonomiškai išsivysčiusioms valstybėms, kurių pajėgumas veikti *due diligence* skiriasi turi būti taikomi skirtingi standartai, atsižvelgiant į jų gebėjimą kontroliuoti privačių asmenų elgesį, o tam tikrose situacijose, priklausomai nuo kiekvieno konkretaus valstybės įsipareigojimo, iš valstybės gali būti reikalaujama netgi aukštesnio nei *due diligence* elgesio standarto. Į šį klausimą atsako, Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas *Bosnijos Genocido* byloje, kurioje Teismas nustatė, kad valstybės atsakomybė, už nesugebėjimą užkirsti nusikaltimui kelią kyla tada, kai valstybė nesiima visų priemonių, kurios jai yra prieinamos ir neatliekų tokių veiksmų, kuriuos ji yra pajėgi atlikti, tam, kad tam pažeidimui būtų sutrukdyta.⁶³

Taisyklę, kad valstybės gali būti laikomos atsakingomis už nesugebėjimą užkirsti nusikaltimams kelio ir nubausti kaltus asmenis, patvirtina ne vienas teismuose nagrinėtas ginčas, kurių žymiausias turbūt yra Tarptautinio Teisingumo Teismo nagrinėta *Teherano įkaitų* (angl. *Tehran Hostages*) byla. Tačiau ši byla nebuvo pirmas kartas, kada teismai laikė valstybę nors ir netiesiogiai tačiau atsakingą už privačių asmenų veiksmis įvykdytus tarptautinės teisės pažeidimus. Pavyzdžiui, *Telini* (angl. *Tellini*) atveju, Tautų Sąjunga dar 1923-iais metais konstatavo, jog Graikijos institucijos, nors ir nebūdamos tiesiogiai atsakingos už užsienio piliečių nužudymą, visgi „nesiėmė visų protingų priemonių, tam kad užkirsti kelią nusikaltimui ir persekioti, areštuoti ir patraukti į teismą nusikaltėlių“⁶⁴.

⁶³ Higgins, Rosalyn, *Problems and Process: International Law and How We Use it*, above n 6, p. 160 – 161. *Bosnian Genocide Case*, above n 48, para 430.

⁶⁴ Proulx, Vincent – Joel, *Babysitting Terrorists: Should States be Strictly liable for Failing to Prevent Transborder Attacks*, above n 24, p.6 – 7. *Tellini Incident*, 4 League of Nations O.J. 524, 1924.

Beje, šis principas taip pat yra labai svarbus ir laikant valstybes atsakingomis už žmogaus teisių pažeidimus, nes pagal jį, valstybės yra laikomos atsakingomis už jų pačių nesugebėjimą veikti *due diligence* ir užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimams. Žmogaus teisių srityje valstybių atsakomybė taip pat yra siejama ir su taip vadinamu *Drittwirkung* principu, kuris leidžia valstybes laikyti atsakingomis už jų neveikimą, dėl kurio privačių asmenų veiksmais buvo pažeistos žmogaus teisės. Ši atsakomybė kyla iš to, kad daugelis žmogaus teises ginančių tarptautinių sutarčių be kita ko nustato ir pareigas valstybėms gerbti ir užtikrinti asmenims galimybę naudotis jiems suteiktomis žmogaus teisėmis. Taigi tokiu būdu yra netiesiogiai reguliuojamas privačių asmenų elgesys, todėl valstybė pati yra laikoma atsakinga, jeigu ji nesugeba tokiems pažeidimams užkirsti kelią ar pažeidėjus nubausti. Valstybių pareigą veikti *due diligence* patvirtina ir teismų sprendimai žmogaus teisių srityje. Pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismas *Louzidou v. Turkija* arba *Ilascu v. Moldova ir Rusija* sprendimuose laikė valstybes atsakingomis už žmogaus teisių pažeidimus, įvykdytus teritorijoje, kuri buvo tų valstybių kontroliuojama.⁶⁵

Kitas svarbus principas, pagal kurį valstybės gali būti laikomos atsakingomis už privačių asmenų veikas yra įtvirtintas Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus projekto 11 straipsnyje, kuris nustato, jog:

„Elgesys, nepriskiriamas valstybei pagal ankstesnius straipsnius, vis dėlto pripažįstamas valstybės veika pagal tarptautinę teisę tiek, kiek ši valstybė jį pripažįsta savo veika ar priima jį kaip savo veiką.“

Esminis šio straipsnio skirtumas nuo kitų Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus projekto nuostatų yra tas, kad pagal jį, valstybei yra priskiriamas jau įvykdytas teisės pažeidimas, todėl gali būti, kad valstybė negalėjo būti laikoma atsakinga

⁶⁵European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, opened for signature 4 November 1950 ETS No. 5, amended by Protocol No. 11 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, opened for signature 11 May 1994, ETS No. 55, (entered into force 1 November 1998), art 1; American Convention on Human Rights, signed by the Organization of American States on 22 November 1969, OAS Treaty Series No. 36, (entered into force 18 July 1978), art 1; African [Banjul] Charter on Human and Peoples Rights, adopted by the Organization of African Unity on 17 June 1981, 21 ILM 58, (entered into force 21 October 1986), art 2; International Covenant on Civil and Political Rights, opened for signature 16 December 1966, 999 UNTS 171, (entered into force 23 March 1976), art 1; Duffy, Helen, *The 'War on terror' and the Framework of International Law*, above n 1, 2005, p. 64 – 65.

už tą pažeidimą jo įvykdymo metu, tačiau vėliau pripažindama tą pažeidimą ji automatiškai tampa už jį atsakinga.⁶⁶

Remiantis šiuo straipsniu, valstybės atsakomybei kilti nėra pakankama nustatyti, kad ji tikrai bendrai pripažįsta teisės pažeidimą sukėlusio elgesio faktinę egzistavimą ar išreiškia žodinių pritarimą tokiam elgesiui. Projekto 11 straipsnis reikalauja, kad valstybė aiškiai išreikštų, jog ji pripažįsta tą elgesį kaip jos pačios atliktą ir kad parodytų ketinimą prisiimti sau atsakomybę už veiksmus, už kuriuos, paprastai, ji nebūtų laikoma atsakinga, tačiau valstybės pripažinimas tokios veikos ir jos prisiėmimas kaip savo gali būti tiek aiškiai išreikštas, tiek ir numanomas iš valstybės veiksmų. Aišku, gali nutikti ir taip, kad valstybė vėliau sau prisiima ir tokį elgesį, kuriam ji iš pradžių nepritarė ir kuriam ji stengėsi užkirsti kelią. Be to, straipsnis šis taip pat leidžia valstybei prisiimti ne visą, bet tik dalį privačių asmenų elgesio – „tiek, kiek ši valstybė jį pripažįsta“.⁶⁷

Tai patvirtina ir šioje srityje gausi teismų praktika, kur vėlgi žymiausia yra laikoma *Teherano įkaitų* byla.

(a) Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas JAV diplomatinio ir konsulinio personalo Teherane byla

Tarptautinio Teisingumo Teismo spęsta *Teherano įkaitų* byla yra bene žymiausias valstybės atsakomybės, kylančios dėl to, kad ši nesugebėjo imtis visų reikiamų priemonių, kad užkirti kelią teisei priešingiems veiksams, atveju. Bylos aplinkybės buvo tokios, kad keletas šimtų Irano studentų ir kitų demonstrantų jėga užgrobė Jungtinių Amerikos Valstijų ambasadą Teherane ir paėmė įkaitais jos personalą, dauguma kurio turėjo diplomatinį ar konsulinį statusą. Demonstrantams užimti ambasadą nebuvo sudarytos jokios kliūtys, o Irano saugumo pajėgos „tiesiog dingo iš įvykio vietos“. Be to, panašios atakos buvo įvykdytos ir prieš JAV konsulatus Tebrize ir Širaze.⁶⁸

⁶⁶ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 121.

⁶⁷ Ibid p. 123.

⁶⁸ Harris, D.J. *Cases and Materials on International Law*, 5th ed., above n 13, p. 358.

JAV įkaitų byloje Tarptautinis Teisingumo Teismas nusprendė, kad tie asmenys, kurie užgrobė JAV ambasadą nebuvo valstybės atstovai, todėl pagal tarptautinę teisę jų veiksmai valstybei nebuvo priskirtini. Teismas šiuo atveju nerado tiesioginės valstybės atsakomybės, nurodydamas, kad jis nemanė esant pakankamai įrodymų, jog asmenys, kurie užgrobė JAV ambasadą „tuo metu, kai jie vykdė ataką prieš JAV ambasadą, turėjo kokį nors oficialiai pripažintą Irano valstybės atstovų ar organų statusą. Todėl tuo remiantis, jų veiksmai rengiant šią ataką, užgrobiant ambasadą ir paimant ten buvusius žmones įkaitais negali būti laikomi priskirtiniais tai valstybei. Jų veiksmai galėtų būti laikomi tiesiogiai priskirtiniais Irano valstybei jei būtų nustatyta, kad, iš tikrųjų, nagrinėjamu atveju aktyvistai veikė valstybės naudai, vykdydami kompetentingo Irano valdžios organo pavedimą atlikti konkrečią operaciją.“⁶⁹

Tarptautinis Teisingumo Teismas taip pat nagrinėjo, ar Irano religinio lyderio vieši pasisakymai, jo vėliau išreikšti aktyvistų sveikinimai, kuriuose jis kaltino Jungtines Valstijas kaip atsakingas už visas šalies problemas, palaikė protestantus ir pateisino jų veiksmus užgrobiant ambasadą, galėjo užtraukti valstybės atsakomybę, tačiau Teismas ir jų neįvertino kaip pakankamų ir suteikiančių valstybės įgaliojimus aktyvistams įvykdyti specifinę užduotį įsiveržti ir užimti JAV ambasadą.⁷⁰

Visgi Tarptautinis Teisingumo Teismas nemanė, kad negalėjimas protestantų veiksmų priskirti valstybei atleidžia valstybę nuo bet kokios atsakomybės. Priešingai, Tarptautinis Teisingumo Teismas nusprendė, kad tokiais atvejais valstybė visgi gali būti laikoma atsakinga, tačiau ne už privačių asmenų įvykdytus tarptautinės teisės pažeidimus, bet už pačios Irano valstybės nesugebėjimą įgyvendinti efektyvios kontrolės bei nesugebėjimą įgyvendinti įsipareigojimų, kilusių iš tarptautinių Irano įsipareigojimų, būtent iš Vienos Konvencijų dėl Diplomatinėjų Santykių ir nustačiusių valstybei pareigą apsaugoti ambasadą ir jos diplomatinį personalą, pažeidimais.⁷¹

Taigi šiuo atveju Tarptautinis Teisingumo Teismas nustatė, kad valstybė gali būti laikoma netiesiogiai atsakinga už privačių asmenų veikas, jeigu jos pačios veiksmai buvo priešingi jos tarptautiniams įsipareigojimams. Todėl, nors Iranas ir buvo laikomas

⁶⁹ *Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran)* (“*Tehran Hostages Case*”), ICJ Reports 1980, para 58.

⁷⁰ *Tehran Hostages Case*, above n 69, para 59.

⁷¹ Higgins, Rosalyn, *Problems and Process: International Law and How We Use it*, above n 9, p. 154.

atsakingu pagal tarptautinę teisę, atsakomybė kilo ne už privačių asmenų veiksmais įvykdytą Jungtinių Amerikos Valstijų ambasados užėmimą, bet už tai, kad nesugebėjo imtis visų būtinų priemonių, kad ambasada būtų apsaugota nuo tokio išpuolio, arba, jeigu toks išpuolis jau įvyko, atgauti ambasados kontrolę.⁷²

Teismas nustatė, kad Iranas, pagal 1961 ir 1963 metų Vienos Konvencijas dėl Diplomatinėjų ir Konsulinių santykių, turėjo pareigą, kaip priimanti valstybė, imtis atitinkamų veiksmų, kad užtikrintų Jungtinių Valstijų ambasados ir konsulatų, jų personalo, susisiekimo priemonių ir judėjimo laisvės apsaugą – pareigą, taip pat pripažįstamą ir pagal bendrąją tarptautinę teisę. Todėl Irano vyriausybės nesugebėjimas, sąlygotas valstybės nerūpestingumo ar tinkamų priemonių stokos, „imtis jokių atitinkamų veiksmų, kad apsaugoti ambasados patalpas, personalą ir Jungtinių Valstijų misijos archyvus nuo aktyvistų atakų, ir imtis veiksmų, kad užkirsti kelią šiai atakai ar ją sustabdyti prieš jai pasibaigiant“ užtraukė Irano atsakomybę tiek pagal tarptautines konvencijas, kurių nariu jis buvo, tiek ir pagal bendrąją tarptautinę teisę.⁷³

Taip pat, nors Tarptautinis Teisingumo Teismas ir nelaikė Irano tiesiogiai atsakingo už privačių asmenų įvykdytą pirminį Jungtinių Valstijų ambasados užgrobimą, teismas laikė Iraną atsakingu už tai, kad jis leido ir toliau tęstis jau įvykusiems teisės pažeidimams, nors ir turėjo galimybę imtis efektyvių priemonių, kad sustabdyti besitęsiančius pažeidimus. Todėl šiuo atveju Teismas laikė, kad Iranas gali būti laikomas atsakingu už tai, kad jis vėliau pripažino ir priėmė tuos veiksmus kaip savo veiką:

„Taigi Ayatollah Khomeini paskelbtos palaikymo ambasados užėmimą ir jos įnamių kaip įkaitų įkalinimą tam tikslui, kad daryti spaudimą Jungtinių Valstijų vyriausybei politikos laikėsi ir kitos Irano valdžios institucijos bei pakartotinai parėmė savo pareiškimais, kuriuos jos padarė įvairiose situacijose. Šios politikos rezultatas buvo iš esmės pertvarkyti teisinį pobūdį tos situacijos, kuri buvo sukurta ambasados užėmimu ir jos diplomatinio ir konsulinio personalo sulaikymu kaip įkaitų. Pritarimas, duotas

⁷² Proulx, Vincent – Joel, *Babysitting Terrorists: Should States be Strictly liable for Failing to Prevent Transborder Attacks*, above n 24, p. 8.

⁷³ *Tehran Hostages Case*, above n 69, para 61 – 63, 95.

šioms įvykiams Ayatollah Khomeini ir kitų Irano valstybės organų, ir sprendimas juos tęsti, pavertė besitęsiantį ambasados užėmimą ir įkaitų sulaikymą valstybės veiksmais.⁷⁴

Taigi *Teherano įkaitų* bylą galima skirti į dvi dalis. Pirmojoje dalyje Tarptautinis Teisingumo Teismas laikė, kad pirminis JAV ambasados užgrobimas yra buvo įvykdytas privačių asmenų ir negali jokiais teisiniais būdais priskirtas valstybei. Iranas šiuo atveju yra atsakingas ne už ambasados užėmimą, bet už nesugebėjimą įvykdyti savo paties tarptautinių įsipareigojimų ir užkirsti kelią ambasados užėmimui. Tu tarpu antroje dalyje, už tolesnius privačių asmenų veiksmus ir besitęsiantį teisės pažeidimą, Teismas vertino Irano veiksmus, kaip patvirtinančius jog valstybė sau prisiima privačių asmenų veiksmus ir laiko juos savais ir jau laikė Iraną tiesiogiai atsakingu už privačių asmenų įvykdytas teisei priešingas veikas.⁷⁵

⁷⁴ *Tehran Hostages Case*, above n 69, para 74.

⁷⁵ Becker, Tal, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility*, above n 1, p. 63 – 64, 73.

3. *Valstybės atsakomybė už sukilėlių ar kitokio judėjimo elgesį*

Sukilėlių ar panašių judėjimų narių elgesys kaip ir kitų privačių asmenų ar jų grupių paprastai nėra priskiriamas valstybei. Tačiau, tam tikrais atvejais, ypač kai tokiam judėjimui pavyksta sudaryti naują valstybės valdžią ar sukurti naują valstybę, toks elgesys, remiantis Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 10 straipsniu, gali būti priskiriamas tai valstybei ir taip ji tampa už tą elgesį atsakinga. Taigi Projekto 10 straipsnis nustato, jog

1. „Sukilėlių judėjimo, kuris vėliau tampa nauja valstybės valdžia, elgesys yra laikomas šios valstybės veika pagal tarptautinę teisę.“
2. „Sukilėlių ar kitokio judėjimo, kuriam pasiseka sukurti naują valstybę, elgesys prieš tai egzistavusios valstybės teritorijos dalyje ar buvusios jos valdžioje teritorijoje, laikomas naujos valstybės veika pagal tarptautinę teisę.“
3. „Šis straipsnis neapsprendžia priskyrimo valstybei kokio nors elgesio, kuris nors ir būtų susijęs su atitinkamu judėjimu, vis dėlto yra laikomas valstybės veika 4 – 9 straipsnių pagrindu.“

Projekto 10 straipsnis remiasi plačia teismų praktika ir tarptautinės teisės principais, kurie nustato, kad „jokia vyriausybė negali būti laikoma atsakinga už maištaujančių grupių veiksmus, atliktus pažeidžiant jos valdžią, kur ji pati nėra kalta dėl geros valios pažeidimo, ar nebuvo nerūpestinga malšinant sukilimą“. Taip yra todėl, kad dažniausiai sukilėlių ar kitokie panašaus pobūdžio judėjimai yra nepriklausomi nuo valstybės, kadangi jie dažniausiai veikia skirtingose barikadų pusėse.⁷⁶

Tačiau jeigu tokiam judėjimui pasiseka pasiekti savo tikslus ir sudaryti naują valstybės valdžią ar sukurti naują valstybę, būtų neprotinga tos naujos valstybės ar naujos valstybės vyriausybės nelaikyti atsakingos už tų judėjimų, nors ir veikusių kaip privačių

⁷⁶ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 116 – 117.

asmenų grupės, veiksmus. Be abejo, reikia pažymėti, kad šiuo atveju nauja valstybė yra laikoma atsakinga tik už paties judėjimo, kaip privataus subjekto, veiksmus. Tuo tarpu už to judėjimo narių, veikusių savo privačioje sferoje veikas, nauja valstybė vis tiek neatsako.⁷⁷

Be to, teismų praktika rodo, kad valstybė yra laikoma atsakinga už visas sukilėlių ar panašių judėjimų įvykdytas veikas, nuo pat revoliucijos ar sukilimo pradžios:

„Tauta yra atsakinga už sėkmingos revoliucijos išipareigojimus nuo pat jos pradžios, kadangi teoriškai, ji reprezentuoja *ab initio* besikeičiančią nacionalinę valią, kuri kristalizuojasi galutiniame sėkmingame rezultate.“⁷⁸

Irano – JAV Ieškinių Tribunolas (angl. *Iran – US Claims Tribunal*), sudarytas, kad išspręsti tarp Irano ir Jungtinių Amerikos Valstijų, po JAV ambasados Teherane užgrobimo kilusią krizę, savo sprendimuose ne kartą nagrinėjo valstybės atsakomybės už sukilėlių ir panašių judėjimų įvykdytas veikas klausimą. Tribunolas be kita ko nustatė, kad revoliucinės gvardijos (angl. *Revolutionary Guards*) tuo metu nebuvo oficialus Irano valstybės organas ir veikė kaip privatus subjektas, todėl jų veiksmai valstybei tiesiogiai nebuvo priskiriami. Tribunolas taip pat nurodė, jog dėl to, kad revoliucinės gvardijos niekada netapo nauja vyriausybe, todėl valstybės atsakomybė negali kilti už nesėkmingo revoliucinio judėjimo veiksmus, įvykdytus revoliucijos metu. Taip yra dar ir todėl, kad revoliucija nėra laikoma tarptautinės teisės pažeidimu, todėl pati revoliucija, kaip tokia, nesukelia tarptautinės atsakomybės. Valstybė gali būti laikoma atsakinga tik už kitus tarptautinės teisės pažeidimus, įvykdytus revoliucijos metu.⁷⁹

Taigi paprastai sukilėlių ar panašių judėjimų veiksmai valstybei nėra priskiriami, todėl pagal Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus projekto 10 straipsnį, valstybė gali būti laikoma atsakinga tik už tokių sukilėlių judėjimų, kuriems pasiseka sudaryti naują valstybės valdžią arba sukurti naują valstybę, veiksmus, o nesėkmingų sukilėlių judėjimų veikos valstybei nėra priskiriamos. Toks atsakomybės priskyrimo principas kyla iš to, kad nauja vyriausybė ar nauja valstybė, gimusi iš sėkmingo sukilėlių judėjimo, toliau tęsia to judėjimo veiksmus ir veikia tais pačiais

⁷⁷ Ibid, p.117.

⁷⁸ *Puerto Cabello and Valencia Railway Company*, R.I.A.A., vol IX, p.445, 1903, p. 453

⁷⁹ Higgins, Rosalyn, *Problems and Process: International Law and How We Use it*, above n 9, p. 155.

tikslais. Tais atvejais, kai sukilėlių judėjimui nepasiseka sudaryti naujos vyriausybės ar sukurti naujos valstybės, senoji valstybė gali būti laikoma atsakinga už jų veiksmus tik jeigu tokia atsakomybė kyla pagal kitus Projekto straipsnius.⁸⁰

⁸⁰ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 117 – 120.

4. Valstybės atsakomybė už jos organų ar pareigūnų veiksmus, įvykdytus viršijant jiems valdžios suteiktus įgaliojimus ar pažeidžiant instrukcijas (ultra vires)

Kaip jau minėta, tarptautinėje teisėje valstybė veikia per savo organus ir pareigūnus, todėl, savaime suprantama, kad kai valstybės organai ar pareigūnai veikia kaip viešosios valdžios atstovai ir atlieka jiems pavestas valstybinės valdymo funkcijas, jų veiksmai ar neveikimas yra automatiškai priskiriami valstybei, kaip jos tiesiogiai įvykdyta veika. Tačiau net ir valstybės pareigūnai tam tikrais atvejais veikia kaip privatūs subjektai privačioje sferoje siekdami įgyvendinti savo privačius interesus, tad kyla klausimas, ar tokie jų veiksmai irgi gali būti priskirti valstybei, kad ši taptų už juos atsakinga.⁸¹

Jeigu valstybei būtų suteikta galimybė išvengti tarptautinės atsakomybės vien dėl tos priežasties, kad jos tarptautinių įsipareigojimų pažeidimus įvykdę pareigūnai ar organai veikė viršydami savo kompetenciją bei jiems suteiktus įgaliojimus ar instrukcijas, praktiškai taptų labai sudėtingą valstybę laikyti atsakinga už tarptautinius teisės pažeidimus. Todėl remiantis bendraisiais teisės principais, valstybė gali būti laikoma atsakinga už jos organų ir pareigūnų veiksmus net tokiais atvejais, kai pagal valstybės vidaus teisę, tokie jos organų ar pareigūnų veiksmai ar neveikimas neturėjo įvykti arba turėjo pasireikšti kitokia forma, todėl pagal vidaus teisės taisyklės tokia veika valstybei nebūtų priskiriama. Be to, tokia praktika, leidžianti valstybei remiantis vidaus teisės nuostatomis spręsti, kada tam tikrų asmenų veiksmai nėra priskiriami valstybei, prieštarautų Projekto 3-iajame straipsnyje įvardytam principui, nustatančiam, kad klausimas, ar valstybės veika sudaro tarptautinės teisės pažeidimą, yra sprendžiama ne pagal vidaus, o pagal tarptautinę teisę.⁸²

⁸¹ Cheng, Bin, *General Principles of Law as applied by International Courts and Tribunals*, above n 14, p. 210.

⁸² Vadapalas, Vilenas, *Tarptautinė teisė*, above n 3, p. 401; Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 106.

Į klausimą, ar valstybė gali būti laikoma atsakinga už jos organų ar pareigūnų, veikiančių, viršijant jiems suteiktus įgaliojimus, atsako Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 7 straipsnis, kuris nustato, jog

„Valstybės organo arba asmens ar vieneto, įgalioto vykdyti tam tikrus valstybinės valdžios elementus, elgesys laikomas valstybės veika pagal tarptautinę teisę su sąlyga, kad šis organas, asmuo ar vienetas veikia turėdamas tokį statusą net tada, kai peržengia savo įgaliojimus arba pažeidžia instrukcijas“.

Taigi 7 straipsnis įtvirtina plačiai tarptautinių teismų ir arbitražų bei tarptautinės teisės mokslininkų pripažintą principą, kad valstybė gali būti laikoma atsakinga už jos organų ar pareigūnų *ultra vires* veiksmus. Tačiau netgi pagal šią taisyklę negalima absoliučiai bet kokių *ultra vires* įvykdytų veiksmų priskirti valstybei.⁸³

Ši taisyklė buvo patvirtinta *Caire* byloje, kur Prancūzijos – Meksikos Ieškinių Komisija nagrinėjo Prancūzijos piliečio nužudymą, įvykdytą dviejų Meksikos pareigūnų.

„Valstybė tai pat prisiima tarptautinę atsakomybę už visus veiksmus, įvykdytus jos pareigūnų ar jos organų, kurie yra nusikalstami pagal tarptautinę teisę, nesvarbu ar tas pareigūnas ar organas veikė savo kompetencijos ribose ar peržengė tas ribas ... Tačiau, tam kad pateisinti prisiėmimą šios objektyvios valstybės atsakomybės už veiksmus, įvykdytus jos pareigūnų ar organų viršijant jų kompetenciją, yra būtina nustatyti, kad tie organai aiškiai veikė kaip įgalioti pareigūnai ar organai, arba kad, atlikdami tuos veiksmus jie naudojo tokius įgaliojimus ar priemones, kurios būdingos su jų oficialiam statusui ...“⁸⁴

Taigi valstybė tam tikrais atvejais gali būti laikoma atsakinga už jos organų ir pareigūnų, veikusių *ultra vires* ir siekusių patenkinti ne valstybės, o savo privačius interesus, veiksmus. Tam, kad tokie privačiai veikusių valstybės pareigūnų ar organų veiksmai būtų priskirtini valstybei, svarbu kad tie organai ar pareigūnai tuo metu veikė aiškiai naudodamiesi savo įgaliojimais, pavyzdžiui, jeigu policijos pareigūnas, nors ir atlieka tam tikrus veiksmus privačių interesų, pavyzdžiui, keršto, vedamas, bet kitiems

⁸³ Brownlie, Ian, *System of the Law of Nations: State Responsibility, Part I*, above n 5, p.145.

⁸⁴ *Caire Claim*, 1929, R.I.A.A., vol. V, 516, p. 530.

asmenims jis atrodo veikiantis kaip policijos pareigūnas, tai valstybė gali būti laikoma atsakinga už tokius jo veiksmus.⁸⁵

Nors *Caire* atveju, valstybė iš pradžių buvo išdavusi nurodymus auką nužudyti, jei ši nesumokės reikalaujamos pinigų sumos, bet paskui tokius nurodymus atšaukė, taip leidžiant kvalifikuoti nužudymą, kaip pareigūnų *ultra vires* veiksmus, tai nekeičia esmės, sprendžiant valstybės atsakomybės klausimą. Komisija nusprendė,

„kad tie du pareigūnai, net jeigu ir laikytume, kad jie veikė viršydami savo kompetenciją ... ir netgi, jei jų viršininkai atšaukė įsakymą, užtraukia valstybės atsakomybę, kadangi jie veikė prisidengdami savo, kaip pareigūnų, statusu ir naudojo priemones, jiems suteiktas dėl šio statuso.“⁸⁶

Dar vienas atvejis tarptautinės teisės praktikoje, kai, nors pareigūnai ir aiškiai veikė *ultra vires*, valstybė vis tiek buvo laikoma atsakinga už jų veiksmus yra *Youmans* byla, kurioje karinės pajėgos, siųstos apsaugoti užsieniečius nuo riaušinininkų, pačios prisijungė prie jų atakų, kuriuose žuvo užsienio valstybių piliečiai.⁸⁷

„... mes nemanome, kad kareivių dalyvavimas Angangueo nužudyme gali būti laikomas kaip įvykdytas kareivių privačioje kompetencijoje, kai yra aišku, kad tuo metu, kai šie veiksmai buvo vykdomi, tie vyrai veikė atlikdami savo pareigas esant tiesioginiam vadovavimui ir vadovaujančio pareigūno akivaizdoje.“⁸⁸

Tą patį pažymėjo ir Amerikos Žmogaus teisių teismas (angl. *Inter-American Court of Human Rights*) *Velásquez Rodríguez* byloje:

„Ši išvada nepriklauso nuo to, ar organas ar pareigūnas pažeidė vidaus teisės sąlygas ar viršijo savo įgaliojimų ribas: pagal tarptautinę teisę valstybė yra atsakinga už jos atstovų veiksmus, įvykdytus jų oficialioje kompetencijoje ir už jų neveikimą, netgi kai šie atstovai veikia už jų įgaliojimų sferos ribų ar pažeidžia vidaus teisę.“⁸⁹

Taigi tarptautinė teisė leidžia laikyti valstybės atsakingomis už pareigūnų veikas, netgi tada, kai šie veikė ne valstybės, bet privačių tikslų vedami. „Yra visuotinai sutarta,

⁸⁵ Brownlie, Ian, *System of the Law of Nations: State Responsibility, Part I*, above n 5, p. 145; 162.

⁸⁶ *Caire Claim*, 1929, above n 84, p. 531.

⁸⁷ Brownlie, Ian, *System of the Law of Nations: State Responsibility, Part I*, above n 5, p.146.

⁸⁸ *Youmans Claim*, 1925, R.I.A.A., vol. IV, 110, p.116.

⁸⁹ Velásquez Rodríguez, 1989, Inter-American Court of Human Rights, Series C, No.4. para 170. (ILC ART 108)

kad valstybės pareigūnų ar atstovų veiksmai sukelia tarptautinę valstybės atsakomybę, net jeigu pažeidėjas neturėjo specialių įgaliojimų.“⁹⁰

Pagrindinis kriterijus, kurio yra laikomasi, sprendžiant, ar *ultra vires* veikusių pareigūnų ar organų veiksmai gali būti priskirti valstybei, yra ar tas asmuo, atlikdamas veiksmus, kurie yra už jam suteiktų įgaliojimų ribų, veikia aiškiai naudodamasis savo, kaip pareigūno statusu ir tokiam statusui būdingomis poveikio priemonėmis ir išreiškdamas savo valdžią kitų asmenų atžvilgiu, t.y. taip, kad aplinkiniams atrodo, jog tas asmuo veikia pagal savo įgaliojimus.

⁹⁰ Harris, D.J. *Cases and Materials on International Law*, 5th ed., above n 13, p. 493.

5. Valstybės atsakomybė už asmenų veikas, atliktas, situacijose kai valstybinės valdžios institucijų nėra ar jos nefunkcionuoja

Projekto 9 straipsnis apibrėžia valstybės atsakomybę tais atvejais, kai valstybės valdžios institucijų nėra ar jos nefunkcionuoja:

„Asmens ar asmenų grupės elgesys yra laikomas valstybės veika pagal tarptautinę teisę, su sąlyga, kad šis asmuo ar asmenų grupė faktiškai vykdo valstybinės valdžios elementus situacijoje, kai valstybinės valdžios institucijų nėra ar jos nefunkcionuoja, tačiau aplinkybės reikalauja tokius valdžios elementus įgyvendinti.“

Tai yra išskirtinė ne dažnai pasitaikanti situacija, kuomet nesant valstybinės valdžios institucijų ar joms tinkamai neatliekant joms pavestų funkcijų, asmuo ar asmenų grupė imasi faktiškai įgyvendinti valstybinę valdžią. Taip dažniausiai nutinka, pavyzdžiui, kilus ginkluotam konfliktui, revoliucijai ar vienai valstybei okupavus kitą, kai nuolatinės valstybinės valdžios institucijos yra panaikinamos, suskyla ar tam tikrą laiką tiesiog neveikia, o privatūs asmenys ar jų grupės imasi įgyvendinti valstybės administraciją, palaikyti viešąją tvarką ar susiburia į grupes gynybos tikslais. Situacijos išskirtinumą pažymi ir frazė, pabrėžianti, kad turi egzistuoti tam tikros aplinkybės, reikalaujančios „tokius valdžios elementus įgyvendinti“.⁹¹

Taigi Projekto 9 straipsnis nustato tris sąlygas, kurios visos turi būti išpildytos tam, kad asmens ar jų grupės veika būtų priskirtina valstybei:

- 1) Veika turi būti tokio pobūdžio, kad ja būtų efektyviai įgyvendinami valstybinės valdžios elementai. Ši sąlyga reikalauja, kad asmuo ar asmenų grupė, nors ir veikdami savo pačių iniciatyva, nesant konkrečių valstybės įgaliojimų įgyvendintų valstybinės valdžios funkcijas, taigi veikos pobūdis (valstybinės valdžios elementų įgyvendinimas) šiuo atveju yra daug svarbesnis už formalų asmens ar jų grupės ir valstybės organų ryšį. Reikia

⁹¹ Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 160-161; Chirwa, Danwood Mzikenge, *The Doctrine of State Responsibility as a Potential Means of Holding Private Actors Accountable for Human Rights*, above n 7, p. 8.

pažymėti, kad asmenų, įgyvendinantys valstybės valdžios elementus, sąvoka šio straipsnio prasme neapima *de facto* vyriausybės, kurios veiksmus reguliuoja 4 Projekto straipsnis.

- 2) Veika turi būti atlikta, nesant valstybinės valdžios institucijų ar joms nefunkcionuojant. Ši situacija apima tiek visišką valstybės valdymo aparato neveikimą, tiek ir aplinkybes, kai valstybinės valdžios institucijos nevykdo tik tam tikrų funkcijų, pavyzdžiui, valstybei praradus tam tikros savo teritorijos dalies kontrolę.
- 3) Veika turi būti įvykdyta tokiomis aplinkybėmis, kurios reikalautų, jog valstybinės valdžios elementai būtų įgyvendinti. Tai reiškia, kad kilusios aplinkybės pateisina bandymą įgyvendinti valstybinės valdžios elementus privačių asmenų veiksmais.⁹²

⁹² Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, above n 6, p. 114 – 115.

C. Valstybių atsakomybė už žalą padarytą teisėtais veiksmais

Nors didžioji dauguma valstybės atsakomybės atvejų kyla iš tarptautinės teisės pažeidimų, tarptautinėje teisėje valstybę galima laikyti ne tik už juos, bet ir už teisėta valstybės veika įvykdytą žalą. Tokia valstybės atsakomybė tarptautinėje teisėje dažnai vadinama „objektyviaja atsakomybe“ (angl. *strict liability*) arba „atsakomybe be kaltės“. Tokia valstybių atsakomybė dažniausiai kyla už privačių asmenų ar bendrovių įvykdytas veikas, ypač aplinkos apsaugos teisės srityje, kurios sukelia žalą kitoms valstybėms. Valstybių atsakomybė už teisėtais veiksmais padarytą žalą nėra reguliuojama Tarptautinės teisės komisijos parengto Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto ir daugiausiai yra atspindėta tarptautinėje paprotinėje teisėje.⁹³

Tačiau netgi ir šiuo atveju, valstybė visgi nėra tiesiogiai laikoma atsakinga už asmenų elgesiu sukeltą žalą, nors jai ir kyla pareiga atlyginti tą žalą. Kaip *Plieno Liejyklos* (angl. *Trail Smelter Arbitration*) (1941) byloje tarp Kanados ir Jungtinių Amerikos Valstijų pažymėjo ją sprendęs arbitražas, „jokia valstybė turi teisę naudoti ar leisti naudoti savo teritoriją tokiu būdu, kuris sukeltų žalą ... kitos valstybės teritorijoje ... [V]alstybė visada privalo apsaugoti kitas valstybes nuo jos jurisdikcijai priklausančių asmenų neteisėtų veiksmų“.⁹⁴

Nors Tarptautinis Teisingumo Teismas *Korfu sąsiaurio* byloje ir nustatė, kad „kiekviena valstybė privalo neleisti, kad jos teritorija būtų naudojama veiksams, apie kuriuos ji žino, tačiau kurie yra priešingi kitų valstybių teisėms“, tačiau vien tik tai, kad pats žalą sukėlęs aktas buvo tos valstybės teritorijoje, dar nereiškia, kad ta valstybė žinojo ar turėjo žinoti apie tą aktą. Taigi taip teismas pažymėjo, kad valstybės atsakomybei kilti yra būtinas pačios valstybės įsipareigojimų, šiuo atveju žinojimo ir nepranešimo, pažeidimas.⁹⁵

⁹³ Vadapalas, Vilenas, *Tarptautinė Teisė*, above n 3, p. 384; Becker, Tal, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility*, above n 1, 58.

⁹⁴ *Trail Smelter Arbitration*, 1941, R.I.A.A. vol. III, p., 1905; 1963.

⁹⁵ *Corfu Channel Case*, 1949, ICJ Reports, p. 22.

Vadinasi, valstybių atsakomybė ir šiuo atveju kyla dėl jos pačios nesugebėjimo apsaugoti kitus subjektus nuo žalos, bet ne už patį aktą, sukėlusį tą žalą. Taigi valstybių atsakomybė už teisėtais asmenų veiksmis sukeltą žalą taip pat yra siejama su valstybių nesugebėjimų veikti pagal *due diligence* standartus.

IV. IŠVADOS

Pagrindinė, taisyklės pagal kurią valstybė gali būti laikoma atsakinga už privačių asmenų ar jų grupių veiksmus, egzistavimo priežastis yra ta, kad valstybė negalėtų išvengti tarptautinės teisinės atsakomybės, už veikas, kurias ji pavedė įvykdyti privatiems asmenims ar jų grupėms, vietoj to, kad juos atliktu valstybės organai ar pareigūnai. Tai reiškia, kad valstybė negali veikti *de facto* per privačius asmenis, tuo pačiu metu atsiribodama nuo jų elgesio, kai tie asmenys pažeidžia tarptautinę teisę.⁹⁶

Tarptautinėje teisėje dominuoja taisyklė, kad valstybė gali būti laikoma atsakinga tik už savo veikas, kurias ji dažniausiai atlieka per savo organus ir pareigūnus. Todėl veikos priskyrimo valstybei klausimas yra labai svarbus, nes tik tokiu būdu valstybei gali kilti tarptautinė atsakomybė. Tarptautinės teisės komisijos parengtas Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektas taip pat yra paremtas šia taisykle ir plačiai reglamentuoja veikos priskyrimo valstybei klausimus. Taigi valstybių atsakomybė už asmenų veikas kyla tik tais atvejais, kai tokios veikos gali būti priskirtos tai valstybei. Galima išskirti tokius asmenų elgesio priskyrimo valstybei atvejus:

- 1) Kai valstybės valdžios institucijos kontroliuoja ir paveda atlikti specifines operacijas privatiems asmenims ar jų grupėms, kurie nors ir nėra oficialūs valstybės valdymo aparato elementai, bet faktiškai veikia tos valstybės naudai. Svarbu, kad valstybė tų asmenų atžvilgių turėtų reikalaujamą kontrolės laipsnį. (Projekto 8 straipsnis).
- 2) Kai valstybė tam tikriems asmenims ar vienetams, kaip kad įvairaus tipo juridiniai asmenys ar net privačios organizacijos, suteikia įgaliojimus atlikti tam tikrus specifinius valstybinės valdžios elementus. (Projekto 5 straipsnis).

⁹⁶ *Tadič Case*, above n 41, para 117.

- 3) Kai valstybė išreiškia sutikimą su privačių asmenų ar jų grupių įvykdytais veiksmais ir juos priima kaip savo pačios veikas, kaip kad nutiko *Teherano įkaitų* byloje. (Projekto 11 straipsnis).
- 4) Kai nesant valstybės valdžios institucijų ar joms nefunkcionuojant, kaip kad, pavyzdžiui, karo, okupacijos ar gamtos katastrofos metu, privatūs asmenys ar jų grupės, esant būtinybei, imasi įgyvendinti valstybinės valdžios elementus. (Projekto 9 straipsnis).
- 5) Kai valstybių atsakomybė kyla už sėkmingo sukilėlių judėjimo, kuriam pasiseka sukurti naują valstybę ar kuris tampa nauja valstybės valdžia elgesį. Nesėkmingo sukilėlių judėjimo elgesys valstybei paprastai nepriskiriamas, tačiau valstybė gali būti atsakinga už tokių judėjimų elgesį pagal kitas valstybių atsakomybę nustatančias taisykles. (Projekto 10 straipsnis).
- 6) Kai valstybės pareigūnai veikia *ultra vires*. Šioje situacijoje valstybė yra laikoma atsakinga už jos pareigūnų, nors ir veikiančių viršijant savo kompetencijos ribas ir vedamų privačių interesų, jeigu tuo metu tas pareigūnas veikė akivaizdžiai naudodamasis savo kaip pareigūno statusu ir prieinamomis priemonėmis. (Projekto 7 straipsnis).

Visais šiais atvejais valstybė yra laikoma atsakinga už konkrečiai tas veikas, kurias įvykdė privatūs asmenys ar jų grupės. Tačiau tarptautinėje teisėje yra žinomas dar vienas atvejis, kai valstybei atsakomybė kyla dėl privačių asmenų įvykdytų veikų. Šiuo atveju valstybės atsakomybė kyla ne tiesiogiai už privačių asmenų elgesį, bet už konkrečiai su tuo elgesiu susijusias pačios valstybės veikas, kurios sudaro jos tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą, kai valstybė nesugebėjo tinkamai įvykdyti *due diligence* pareigos, kontroliuojant privačių asmenų ar jų grupių veiksmus, kad užkirsti kelią to pažeidimo atsiradimui ar vėliau sulaukyti ir nubausti pažeidėją. Taigi valstybė ir šiuo atveju yra atsakinga tik už savo pačios elgesį. Ši taisyklė taip pat plačiai naudojama, norint užtraukti valstybei atsakomybę už privačių asmenį įvykdytus žmogaus teisių pažeidimus arba už asmenų teisėtai veiksmais kitai valstybei sukeltą žalą.

Taigi trumpai galima pasakyti, kad valstybė gali būti atsakinga tik už savo pačios elgesį, bet niekada – už privačių asmenų veikas. Minėti atvejai, kada valstybei visgi kyla atsakomybė, susijusi privačių asmenų elgesiu nėra šios taisyklės išimtys, kadangi tais atvejais valstybei yra arba tiesiogiai priskiriamas tų asmenų elgesys, taip tam elgesiui tampant valstybės veika, arba valstybė yra laikoma ne tiesiogiai atsakinga už privačių asmenų įvykdytus veiksmus, bet už su tais veiksmais susijusias pačios valstybės veikas.

V. SANTRAUKA

Valstybės atsakomybė už asmenų veikas

Valstybių atsakomybė yra laikoma viena svarbiausių tarptautinės teisės sričių. Ilgą laiką daugiausia dėmesio buvo skiriama valstybių atsakomybei, kylančiai dėl jos pačios veikų, kurias ji atlieka per savo organus ar pareigūnus. Tačiau pastaruoju metu būtinybė laikyti valstybę atsakingą ir už privačių asmenų elgesį žymiai išaugo.

Tarptautinėje teisėje vyrauja bendra taisyklė, kad valstybės gali būti laikomos atsakingomis tik už jų pačių, bet ne privačių asmenų elgesį. Tačiau, jeigu privačių asmenų elgesys gali būti priskirtas valstybei, ji tampa už tokį elgesį atsakinga. Yra žinomos keletas taisyklių, kurios gali būti naudojamos tam, kad privačių asmenų elgesys būtų priskirtas valstybei. Taigi valstybė gali būti tiesiogiai atsakinga už privatų elgesį šiais atvejais:

- 1) kai valstybės valdžios institucijos kontroliuoja, vadovauja ir duoda instrukcijas privatiems asmenims atlikti specifines užduotis;
- 2) kai valstybė tam tikriems asmenims ar vienetams suteikia įgaliojimus atlikti tam tikrus specifinius valstybinės valdžios elementus;
- 3) kai valstybė pripažįsta ir priima privačių asmenį veiksmus kaip savo pačios;
- 4) kai privatūs asmenys, nesant valstybės valdžios institucijų ar joms nefunkcionuojant, įvykdo veikas, būtinas tose situacijose ir įgyvendinančias valstybinės valdžios elementus;
- 5) kai veika yra atlikta sėkmingo sukilėlių ar kitokio judėjimo; ir
- 6) kai valstybės pareigūnai veikia *ultra vires*, privačių tikslų vedini, tačiau akivaizdžiai naudodamiesi savo statusu.

Valstybė taip pat gali būti laikoma netiesiogiai atsakinga už privačių asmenų veiksmus, jei ji nesugeba veikti rūpestingai ir užkirsti šiems veiksmams kelią ar nubausti nusikaltėlių. Šiuo atveju valstybė pati pažeidžia savo tarptautinį įsipareigojimą ir todėl yra

atsakinga ne už privačių asmenų elgesį tiesiogiai, bet už su tuo elgesiu susijusias savo pačios veikas.

VI. SUMMARY

State Responsibility for Persons' Conduct

State responsibility is regarded as one of the most important doctrines of international law. For centuries, the main emphasis was put on the responsibility of the state for its own conduct, committed through the acts of the organs and officials of that state. However, in the recent times the importance of the possibility to hold a state accountable for the private conduct is increasing rapidly.

The general rule in international law is that states can only be held responsible for their own conduct, thus eliminating the possibility for a state to be accountable for the acts perpetrated by private individuals. However, if the private conduct can be imputed to the state, the state becomes accountable for such acts, although committed by private individuals. There are several rules of attribution of a conduct to a state, which can be used to make state responsible for the acts of private persons.

Thus state may be directly responsible for the private conduct in these instances:

- 1) when it controls, directs or gives instructions to private individuals to carry out certain operations;
- 2) when it empowers a person or entity to exercise certain elements of the governmental authority;
- 3) when it acknowledges and adopts the private conducts as its own;
- 4) when the conduct, necessary in that situation and in fact exercising elements of the governmental authority, was carried out by private individuals in the absence of the official authorities;
- 5) when the conduct is carried out by successful insurrectional or other movements; and
- 6) when an official or an organ of a state acts *ultra vires*, pursuing a private motive and at the same time acting within the scope of apparent authority.

The state can also be indirectly responsible for the acts committed by private individuals if it fails to act *due diligent* in relation to those acts and prevent them or pursue and bring the culprit to justice. In this case the state infringes its own international obligations and therefore is responsible not for the private conduct as such, but for its own acts or omissions accompanying it.

VII. LITERATŪROS SĀRAŠAS

Specialioji literatūra:

- 1) 25+ *Human Rights Documents*, New York: Center for the Study of Human Rights Columbia University, 2005
- 2) Akerhust, Michael, *A Modern Introduction to International Law*, 5th ed, London: Routledge, 1984
- 3) Allot, Philip, *State Responsibility and the Unmaking of International Law*, 29 *Harvard International Law Journal* 1, 1988
- 4) Becker, Tal, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility*, Portland: Hart Publishing, 2006
- 5) Brownlie, Ian, *System of the Law of Nations: State Responsibility, Part I*, Oxford: Clarendon Press, 1983 (reprinted in 2001)
- 6) Cassese, Antonio, *International Law*, New York: Oxford University Press, 2005 (2nd ed)
- 7) Cassese, Antonio, *Nicaragua and Tadić Tests Revisited in Light of The ICJ Judgement on Genocide in Bosnia*, 18 *The European Journal of International Law* 4, 2007
- 8) Cheng, Bin, *General Principles of Law as applied by International Courts and Tribunals*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006
- 9) Chirwa, Danwood Mzikenge, *The Doctrine of State Responsibility as a Potential Means of Holding Private Actors Accountable for Human Rights*, *Melbourne Journal of International Law*, vol. 5
- 10) Crawford, James (ed), *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002
- 11) Dixon, Martin and McCorquodale, Robert, *Cases and Materials on International Law*, New York: Oxford University Press, 2003 (4th ed)

- 12) Duffy, Helen, *The 'War on Terror' and the framework of International Law*, New York: Cambridge University Press, 2005
- 13) Evans, Malcolm D. (ed), *International law*, New York: Oxford University Press, 2006.
- 14) Fitzmaurice, Malgosia and Sarooshi, Dan (eds), *Issues of State Responsibility before International Judicial Institutions*, Oxford and Portland Oregon: Hart Publishing, 2004
- 15) Harris, D.J. *Cases and Materials on International Law*, London: Sweet & Maxwell, 1998, 5th ed.
- 16) Higgins, Rosalyn, *Problems and Process: International Law and How We Use it*, Oxford : Clarendon Press, 1994
- 17) Köchler, Hans (ed), *The Use of Force in International Relations: Challenges to Collective Security*, Vienna: International Progress Organization, 2006
- 18) Lillich, Richard B.(ed), *International Law of State Responsibility for Injuries to Aliens*, Charlottesville: University Press of Virginia, 1983
- 19) Lillich, Richard B. and Weston, Burns H., (eds). *The Iran-United States Claims Tribunal: Its Contribution to the Law of State Responsibility*, Irvington-on-Hudson: Transnational Publishers, 1998
- 20) Macalister – Smith, Peter (ed), *Encyclopedia of Public International Law*, North – Holland: Elsevier, 2000
- 21) Milanović, Marko, *State Responsibility for Genocide: A Follow – Up*, 18 *The European Journal of International Law* 4, 2007
- 22) Okowa, Phoebe N, *State Responsibility for Transboundary Air Pollution in International Law*, New York : Oxford University Press, 2000
- 23) Proulx, Vincent – Joel, *Babysitting Terrorists: Should States be Strictly liable for Failing to Prevent Transborder Attacks*, 23 *Berkeley J. Int'l L.* 615, 2005
- 24) Randelzhofer, Albrecht and Tomuschat, Christian (eds), *State Responsibility and the Individual: reparation in instances of grave violations of human rights*, Boston: Nijhoff Publishers; 1999
- 25) Ruys, Tom and Verhoeven, Sten, *Attacks by Private Actors and the Right of Self-defence*, 10 *J. Conflict & Security L.* 289, 2005

- 26) Šaltinytė, Loreta, *Ar tarptautinė paprotinė teisė įtvirtina įsipareigojimą erga omnes vykdyti baudžiamąjį persekiojimą dėl sunkių žmogaus teisių pažeidimų?*, 79 Jurisprudencija 113, 2006
- 27) Triggs, Gillian Doreen., *International Law: contemporary principles and practices*, Sydney: LexisNexis Butterworths, 2006
- 28) Vadapalas, Vilenas, *Tarptautinė teisė*, Vilnius: Eugrimas, 2006
- 29) Vadapalas, Vilenas, *Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*, Vilnius: Eugrimas, 2003
- 30) Van Den hole, Leo, *Towards a test of the International Character of an Armed Conflict: Nicaragua and Tadic*, 32 Syracuse J. Int'l L & com. 269, 2005

Teisės aktai:

- 1) *African [Banjul] Charter on Human and Peoples Rights*, adopted by the Organization of African Unity on 17 June 1981, 21 ILM 58, (entered into force 21 October 1986)
- 2) *American Convention on Human Rights*, signed by the Organization of American States on 22 November 1969, OAS Treaty Series No. 36, (entered into force 18 July 1978)
- 3) *Charter of the United Nations*, adopted on 26 June 1945, 59 Stat. 1031, T.S. 993, (entered into force 24 October 1945)
- 4) *Draft Articles on State Responsibility*, adopted by the International Law Commission on 10 August 2001, *Report of the International Law Commission, Fifty-third Session*, UN GAOR, 56th sess, UN Doc A/56/10 (2001)
- 5) *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, opened for signature 4 November 1950 ETS No. 5, amended by *Protocol No. 11 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, opened for signature 11 May 1994, ETS No. 55, (entered into force 1 November 1998)

- 6) *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*, opened for signature 12 August 1949, 75 UNTS 31, (entered into force 21 October 1950)
- 7) *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea*, opened for signature 12 August 1949, 75 UNTS 85, (entered into force 21 October 1950)
- 8) *Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War*, opened for signature 12 August 1949, 75 UNTS 135, (entered into force 21 October 1950)
- 9) *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, opened for signature 12 August 1949, 75 UNTS 287, (entered into force 21 October 1950)
- 10) *International Covenant on Civil and Political Rights*, opened for signature 16 December 1966, 999 UNTS 171, (entered into force 23 March 1976)
- 11) *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts*, opened for signature 8 June 1977, 1125 UNTS 3, (entered into force 7 December 1978)
- 12) *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts*, opened for signature 8 June 1977, 1125 UNTS 609, (entered into force 7 December 1978)
- 13) *Vienna Convention on Diplomatic Relations*, opened or signature 18 April 1961, 500 UNTS 95, (entered into force 24 April 1964)
- 14) *Universal Declaration of Human Rights*, adopted and proclaimed by United Nations General Assembly Resolution 217A(III) on 10 December 1948

Teismų sprendimai:

- 1) *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Second Phase*, ICJ Reports, 1970
- 2) *Bolivar Railway Company, R.I.A.A.*, vol. XXI, 1977

- 3) *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, ICJ Reports, 2007
- 4) *Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran)*, ICJ Reports, 1980
- 5) *Caire Case*, 1929, R.I.A.A., vol. V,
- 6) Case No IT – 94 – 1 – 4 *Prosecutor v Tadić* (1998) 112 ILR 1 [Trial Chamber]
- 7) Case No IT – 94 – 1 – 4 *Prosecutor v Tadić* (1999) 38 ILM 1518 [Appeals Chamber]
- 8) *Corfu Channel Case (UK v. Albania)*, ICJ Reports, 1949
- 9) *Dixon Car Wheel Company Case (United States v. Mexico)*, Cf. General Claims Commission, 1931, Opinions of Commissioners
- 10) *Estate of Jean-Baptiste Caire (France) v. United Mexican States*, 1929, 5 RIAA 516
- 11) *Factory at Chorzów (Claim for Indemnity) Case (Germany v. Poland) (Merits)*, PCIJ Ser A, 1928, No 17
- 12) *Ilascu and Others v Moldova and Russia*, ECtHR, Judgement of 8 Jul 2004
- 13) *Laura MB Janes (USA) v United Mexican States*, 1925 4 R Intl Arb Awards 82
- 14) *Louzidou v Turkey*, ECtHR, Preliminary Objections, Judgement of 23 Mar 1995, Merits, Judgement of 18 Dec 1996
- 15) *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. USA) (Merits)*, ICJ Reports, 1986, 14
- 16) *Puerto Cabello and Valencia Railway Company*, R.I.A.A., vol IX, p.445, 1903
- 17) *Tellini Incident*, 4 League of Nations O.J. 524, 1924
- 18) *Trail Smelter Arbitration*, 1941, R.I.A.A. vol. III
- 19) *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran*, ICJ Reports, 1980
- 20) *Velasquez Rodriguez v. Honduras*, Inter-American Court of Human Rights, Series C, No.4
- 21) *Youmans Claim*, 1925, R.I.A.A., vol. IV

Kita:

- 1) Ago, Roberto. *Fourth Report on State Responsibility*, 1972 2 YB Int L Comm'n 71, UN Doc A/CN.4/246, p. 123
- 2) *Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights (Advisory Opinion)*, ICJ Reports, 1999, 3